

METİN SÖZEN

**ANADOLU'DA
EYVAN TİPİ
TÜRBELER**

The Iwan type Türbes in Anatolia

«ANADOLU SANATI ARAŞTIRMALARI»
No. 1'den ayrı baskı
Offprint from «Anadolu Sanatı Araştırmaları I»

İstanbul 1968

= ab17

= ab17

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

METİN SÖZEN

Türk Mimari Tarihinde Mezar Anıtlarının özel bir yeri vardır. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarla, her mimari tür ve formun kaynakları ve gelişmesi gösterilmeğe çalışılmış, bu konuda bazı düşünceler de ileri sürülmüştür. Bütün bu düşüncelerin bir dereceye kadar gerçek payı varsa da kesin bir yargıya varmak ancak verilerin çoğaltınasıyla mümkündür.

Son yıllarda Afganistan, İran ve Rusya'da Türk Sanatı araştırmalarının artması, bu konudaki yayınların verdiği ipuçlar, Anadolu'da karşımıza çıkan yapılarla diğerleri arasında yakın ilişkiler bulunabileceğini ortaya koymaktadır.¹ Bu yüzden her geçen gün, Türk Sanatının gelişmesi daha kuvvetli olarak belirlenmektedir. Gerçi daha önce öznel (sübjektif) yargılarla varılan sonuçlar bir dereceye kadar kesinlik kazanmıştır, fakat yine de bazı noktalarda boşluklar mevcuttur. Bu bakımdan Türk Mimari Tarihinin, ve konumuz olan

¹ A. Godard, *L'origine de la Medresa, de la Mosqueé et du Caravansérail à quatre Ivans*, Ars Islamica, Michigan 1951, XV-XVI, s. 1-9; D. Schlumberger, *The Ghaznavid palace of Lashkar-i Bazar*, The Illustrated London News, March 25, 1950; *The Great palace of Mahmut in Afganistan*, The Illustrated London News, June 16, 1951; *A propos du Palais Ghaznévide de Lashkari Bazar*, Syria, Paris 1952, XXIX, Fasc. 3-4; A. Bombaci- U. Scerrato, *Summary report on the Italian Archeological Mission in Afghanistan*, East and West, New series Rome March-June 1959, vol. 10, nos. 1-2; A. Bombaci, *The kûfic Inscription in Persian verses in the court of the Royal palace of Mes'ûd III at Ghazni*, Rome 1966.; G. A. Pugaçenkova, *Puti razvitiya arkhitekturi yuznogo Turkmenistana porı rabovladieniya i feodalizma*, Moskova 1958; A. S. Bretanitskiy, *Zodchestno Azerbaydzhana XII - XV vv I ego mesto v arhitekturye perednego vostoka*, Moskova 1966

METİN SÖZEN

Mezar Anıtlarının yeni verilerin ışığı altında, tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bunun yanı sıra, Anadolu Türk Sanatının daha önceki Anadolu Sanatıyla ilişkisi gözden geçirilirken unutulmaması gereken en önemli şey, tek taraflı düşüncelerden uzak, bütün etkileri ve bağlantıları nesnel (objektif) bir açıdan değerlendirmek olacaktır. Bu yönden alınınca, üzerinde duracağımız Eyvan Tipi Türbeler konusunda da daha eski kültürlerden örnekler bulmak her zaman mümkündür. Bununla beraber unutulmaması gereken diğer bir nokta, Türklerin İslâm dünyasındaki varlığıyla, eyvanın yapılarda belirli plânlar içinde kullanılmasıdır. Eyvan, *Karahanlılar*, *Gazneliler*, *Büyük Selçuklular*'da ev, saray, cami, medrese ve kervansaraylarda vazgeçilmez bir unsur olarak devamlı karşımıza çıkmaktadır. İslâm dünyasında belirli bir formun yaratılması ve bunun anıtsallaştırılmasında, eyvanın plâna katkıda bulunduğu devir, yukarıda adını saydığımız Türk devletlerinin yarattığı sanatta özellikle belirmektedir. Bütün bu ve diğer mimarî form ve değerlerin Anadolu'ya aktarılışı sırasında, köklü Anadolu Sanatıyla hesaplaşmak gerekmiş, ve yeni bir Anadolu sentezi ortaya çıkmıştır. Şüphesizki, bu sentezin biçimlenmesinde getirilen unsurların sağlamlığı ve oluşmuş şekli, kuvvetli etkiler altında ezilmemeği, yeni unsurları benliğine katmayı bilmiştir. Böyle bir noktaya varabilmek, ancak oluşmuş ve yeniliklere devamlı açılmayı ana amaç edinmiş bir sanat anlayışıyla gerçekleşebilirdi. Eğer bağınaz bir milliyetçilik düşüncesiyle etkilere kapanılmış olunsaydı, gelişen ve oluşan sanat belki bir süre sonra duraklıyacak, ve tekrara düşülecekti. Sanatın oluşumu gibi yorumlanışında da bütün açıklığıyla herşeyi ortaya koymak ve nesnel bir açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Ancak böyle bir yöntemle Anadolu Türk Sanatının zenginliği ve büyüklüğü daha sağlam olarak değerlendirilmiş olur. Onun için Anadolu'da her yapıyı teker teker bütün ayrıntılarıyla belirtecek şekilde yayınlamak gerekmektedir. Ancak bundan sonra sağlam bir senteze ve tipoloji araştırmasına gitmek mümkündür.

Anadolu'da Türk Mezar Mimarisi oldukça incelenmiş, plân özellikleri, bezemeleri çeşitli açılardan araştırılmıştır. Bunlar içinde bir grup mezar yapısı vardırki, diğerleri gibi gereği kadar incelenmemiştir. Bunların sayıları her geçen gün artmakta, özel bir inceleme konusu olma niteliğini kazanmaktadır. Eyvan Tipi Türbeler diyebileceğimiz bu grup yapılar, genellikle altta bir mumyalık, üstte beşik tonozlu bir eyvandan meydana gelmiş olup, dışardan çoğu zaman çeşitli şekillerde ki dayanaklarla hareketlendirilmişlerdir. Bir

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

kısmı özellikle çinilerle süslenmiş, zengin görünümlere ulaşmıştır. Burada, şimdiye kadar bilinen ve toplayabildiğimiz bu tip yapıları teker teker kısaca tanıtır, plân özelliklerine göre incelemeğe çalışacağız.²

YAPILARIN İNCELENMESİ

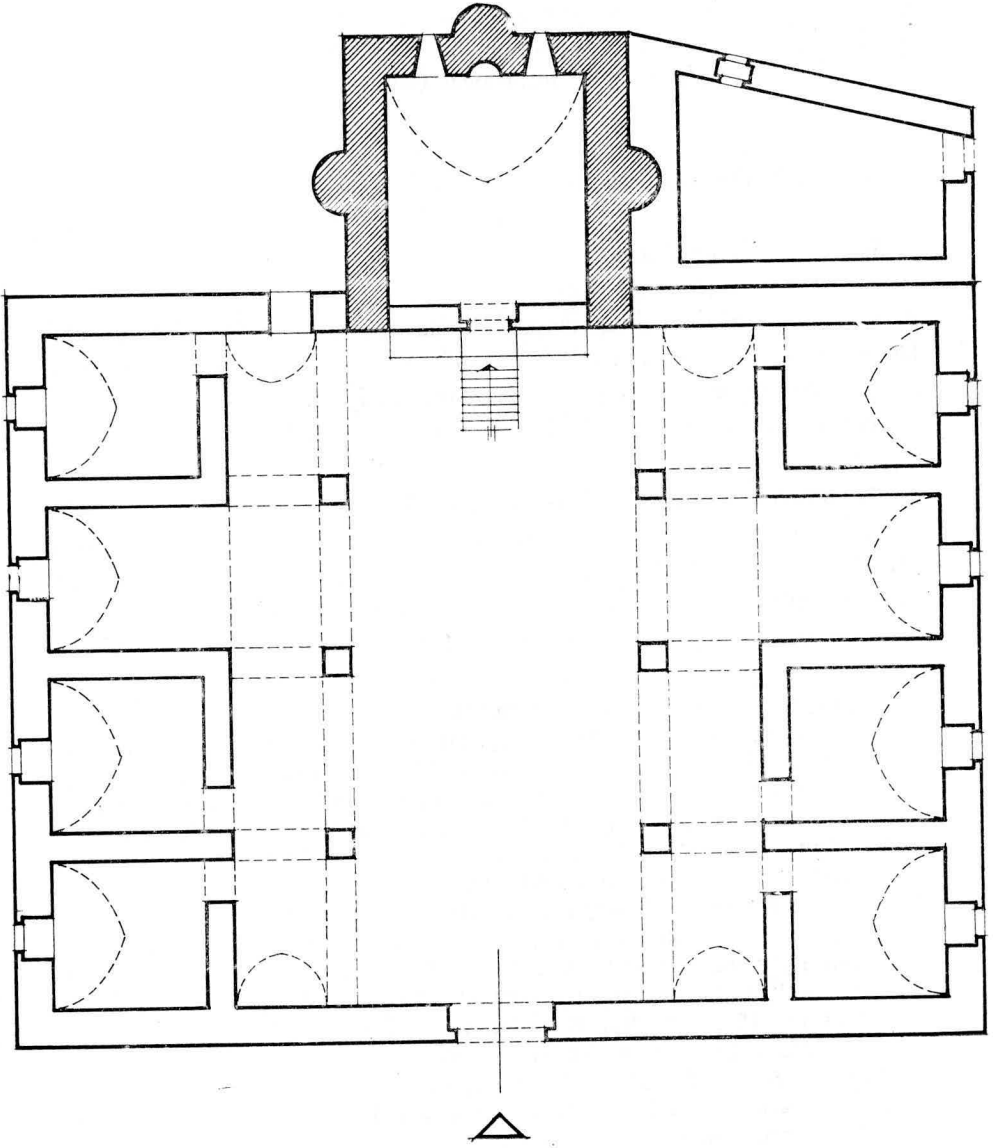
1. Seyitgazi - Eyvan Türbe

Anadolu'da en büyük bektâşi dergâhlarından biri Seyitgazi'de bulunmaktadır. Her devirde yapılan eklemelerle bugün büyük bir yapı topluluğu durumundadır.³ Konusunu edeceğimiz yapı, bu topluluğun içinde bulunmakta ve eğımlı bir arazide yer almaktadır (Şekil 1, Resim. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).

Bugün medreseyle bağdaştırılmış bulunan türbenin üzerinde yapım tarihini verecek bir yazıtı raslanmamaktadır. Bu yüzden tarihlendirme konusunda yapı topluluğu içinde bulunan caminin yazıtına başvurmak gerekmektedir. Yazıt şöyledir: «*Bu mübarek mescit Kılıçarslan oğlu Sultan Keybüsrev zamanında hicri 604 yılında yapıldı ve Mehmet Han oğlu Sultân Bayazıd Han*

² Bu çalışma sırasında İ. T. Ü. Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü, İ. Ü. Sanat Tarihi Bölümü arşivleri, Doç. Dr. Şerare Yetkin, Ara Altun Unsal Yazıcıoğlu, İlhan Hattatoğlu'nun ölçü ve fotoğraflarından yararlanılmıştır. Kendilerine burada teşekkürü bir borç bilirim. Bu konuda K. Erdman, *Zür türkischen Baukunst seldschukischer und osmanischer Zeit*, İstanbuler Mitteilungen, 1958, sayı 8'den ayrı basım, s. 12 not 50 de bu tip türbelerin bir kısmının adlarını sıralamaktadır.

³ Seyitgazi tekkesi ve türbesi konusunda bk: Evliya Çelebi, Seyahatnâme, İst. 1314, C. III, s. 13 v.d, C. IV, s. 19. v.d; K. Wulzinger, *Drei Bektaschi-Klöster Pyrgiens*, Berlin 1913, S. Eyice, *Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler*, İktisat Fakültesi Mecmuası, İst. 1963, C. XXI, no. 1-4 den ayrı basım 1-80, s. 20-21, not 42; H. Baykal, Seyitgazi ve çevresindeki Türk eserleri, Sanat Tarihi Lisans Tezi (Basılmamış), İst. 1966; M. Aslanbey, Seyitgazi'nin tarihçesi ve Seyyit Battal Gazi'nin hayatı ve menkibeleri, Eskişehir 1952, P. N. Boratav, *Battal Maddesi*, İslâm Ansiklopedisi, C. II, s. 344-351; K. Erdmann, *aynı eser*, s. 11-16, şekil 3-4, res. 3 1/2, 4 1/2, 5/1, B. Lewis, *1641-1642 de bir Karayit'in Türkiye Seyahatnamesi*, Vakıflar Dergisi, Ankara 1956, C. III, s. 97-106; M. F. Köprülü, *Abdal Maddesi*, Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi, İst. 1935. s. 31-32; Kâtip Çelebi, Cihannüma, İst. 1145, s. 642; A. Refik, *Osmanlı devrinde Rafizilik ve ve Bektâşilik*, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İst. 1932, N. 2, C. IX, s. 31, 50, 51,

Şekil 1. Seyitgazi - Medrese ve türbenin plânı.
Seyitgazi - Medrese and Türbe, plan

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

'Allah onun mülkünü daim ve devletini teyit etsin' zamanında Güzelce Şeyh denmekle meşhur Seyyit Muhittin elile hicri 917 tarihinde yenilendi» (Resim 3). Buradan caminin 1207/1208 m. (604 h.) yılında Gıyasettin Keyhüsrev zamanında yapıldığı, 1511/1512 m. (917 h) de Bayazid II devrinde onarıldığı anlaşılmaktadır. Bunu destekler durumda daha başka yazıtlara raslamak mümkündür. Bu durumda türbenin de aynı tarihlerde veya kısa bir süre sonra yapılmış olabileceği ileri sürülebilir. Kesin bir tarih vermekten kaçınırsak en geç XIII. yüzyılın ilk çeyreğini düşünebiliriz.

Türbe çeşitli şekillerde kullanılmış olduğundan mimari değişimleri belirli bir sıra içinde göstermek gerekmektedir. Bugün *hânikah* olarak nitelendirilen yapı aslında bir medresedir ve bu konuda arşiv belgelerine ve çeşitli kaynaklarda bilgilere raslanmaktadır. İncelemeğe türbeden başlanırsa hem durum açıklığa kavuşmuş olur hem de yapının geçirdiği devirler yüzünden ortaya çıkan problemler daha belirgin hale gelir.⁴ Bu yapı gurubu üç dönem geçirmiştir.

Türbeyle medresenin bağlantısı göz önüne alınırsa, burada önce türbenin yapımına başlandığı ve medresenin buna eklendiği anlaşılmaktadır. Türbe düzenli kesme taşlardan yapılmıştır. Fakat özellikle dış yüzlerde *Roma Devri* yapılarından devşirildiği anlaşılan süslü taşların silme olarak kullanılması bazı araştırmacıları tarihlendirme ve devrini bulma konusunda yanlış yollara götürmüştür. (Resim 5). Bu birazda yapının kimliğini yeterince açıklayamamaktan ileri gelmektedir. Özellikle K. Wulzinger yapıyı İ. S. 300 gibi çok erken ve mümkün olmayan bir tarihe indirmektedir. Roma devrine kadar götürülmesi istenen bu yapı üzerindeki taşı işareti ve yapının kendi varlığı, erken devir *Selçuklu* eseri olduğunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Eğer bu ve buna benzer yapılar konusunda tam bir bilgi edilebilseydi, böyle bir yanlışlığa düşülmemiş olunurdu. Belki burada kullanılan devşirme parçaların çokluğu bir dereceye kadar insanı yanıltabilir fakat bu her çağda uygulanan bir yoldur.

Bugün medresenin içinde duran birçok Roma ve Erken Bizans devri parçaları,

⁴ Bu konunun eleştirisi için bk: M. Sözen, Anadolu'da Medrese Mimarisinin Gelişmesi, Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü doktora tezi (basılmamış), İst. 1967, s. 17-19, şekil 1. Yapının Selçuklu devri eseri olduğu ayrıntılı ve destekleyici belgelerle uzun bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu konuda elde çok ipucu bulunmaktadır.

METİN SÖZEN

eskiden bu civarda bir *Roma* yapısı veya eski bir *Bizans* manastırının olabileceğini akla getirmektedir. Halk arasında buraya *Kızlar Manastırı* denmesinde bir dereceye kadar bu düşüncenin payı olabileceği görülmektedir. Herşeye rağmen altta mumyalık, üstte geniş bir eyvan şeklinde medrese avlusuna açılan türbe, ve açılan yüzündeki silmeler herşeyiyle bir *Selçuklu* yapısı karşısındadır olduğumuzu ortaya koymaktadır.

Kuzeydeki bu ana cephe dışında, içerde yapının tam ortasında ve güney yönüne raslayan yerde bir mihrabın varlığı, duruma daha da açıklık kazandırmaktadır. Bunun yanı sıra, diğer aynı formda Eyvan Tipi Türbeler gibi, dışardan her kenarın ortasına destekler konması bu ve buna benzer diğer türbelerin bir bütün teşkil ettiklerini göstermektedir. Burada yarım yuvarlak ve çokgen desteklerin tercih edilmiş olduğu görülmektedir. Diğerlerindeki gibi iki tarafta yer alan merdivenlerle üst kata çıkılmakta, ve altındaki bir kapıdan yine merdivenlerle içinde bir mezarın yer aldığı mumyalık kısmına girilmektedir (Resim 6,7). Görülen mezar *Alaettin Keykubat*'ın anasına mal edilirse de kesin bir belge yoktur. Üst katta, mihrabın iki tarafına birer mazgal şeklinde açılan pencerelerle ışık durumu da ayarlanmıştır.

Yukarıda tanımlamağa çalıştığımız Eyvan Tipi Türbenin önüne, türbenin yapımından bir süre sonra medrese eklenmiş, ve böylece türbe medresenin ana eyvanı ve mescidi olmuştur. Bu iki yapının devir aralıkları duvar bağlantılarından açıkça anlaşılmaktadır (Resim 8). Türbe medresenin içine katılırken, çoğu zaman normal medrese yapılarında karşılaştığımız gibi iki yanına medrese odaları konarak dıştan medresenin bünyesi içine alınmamıştır. Türbe bütün açıklığıyla kimliğini ortaya koymaktadır. Plânda, batı kısmında geç bir devirde yapıldığı anlaşılan tek oda, arazi eğimli ve yapı alçak olduğundan, türbenin bu yüzünü kapamamaktadır (Resim 5). Bir dereceye kadar türbe kimliğini korumuş, ayrıca medreseye ana eyvan görevi yapmış olmaktadır.

Yapının üçüncü defa ele alınması daha çok *Bayazıd II* devrine raslamaktadır. Bu devirden kalan yazıtların çokluğu da bunu göstermektedir. Yapının ikinci devrinde türbenin önüne yine *Selçuklular* devrinde eyvanlı açık bir medresinin yapılmış olduğunu görmüştük. *Bayazıd II* devrinde de orta avlu çeşitli boyutlarda kubbelerle örtülerek *hânikah* haline getirilmiştir. Bu değişiklik yapılırken kubbeleri taşıyabilmesi için, eski avlu revaklarına ait payeler desteklenmiş, ayrıca yeni kemer ayakları açılmıştır. Medrese cephesinin de

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

bu değişikliklerin yapıldığı tarihlerde elden geçirilmiş olduğu, bugünkü görünümünden anlaşılmaktadır.

Bizi doğrudan doğruya türbe ilgilendirmekle beraber, yapının diğer iki defa e'den geçirilmesinden de söz etmemizin amacı, bu yapının şimdiye kadar değişik yorumlara sebep olmasındandır. Bütün bu yorumlarda türbe, medrese tam bir inceleme konusu olmadığından yapı gerçek kimliğiyle belirmemiş, böylece yanlış anlaşılmalara yol açmıştır. Biz bu yüzden çekirdek yapı türbeyi EyvanTipi Türbeler içinde düşünmekte ve medreseyi de *Selçuklu* Medreseleri arasına katmaktayız. *Bayazıt II* zamanında yapılan değişikliklere rağmen durumu bugün de bütün açıklığıyla görmek mümkündür.

2. *Osmanköyü - Herdena Bahar Baba Türbesi*

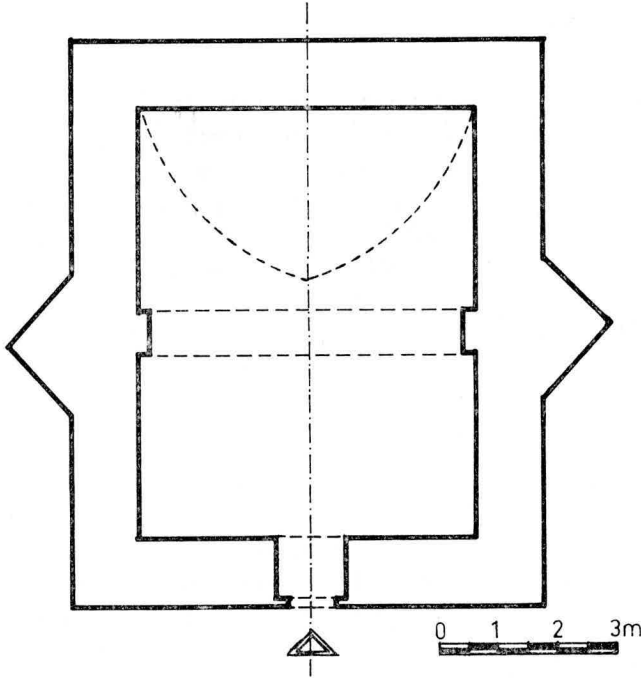
Afyon'un İhsaniye ilçesi merkez bucağına bağlı *Osmanköy*'de bulunan türbe, 1929/30 yıllarında yıktırıldığından, çok az kısmı ayakta kalabilmiştir.⁵ Bu yapıdan kalan kısımlar Eyvan Tipi Türbelerin yeni bir örneğini bizlere tanıtmaktadır (Şekil 2). Günümüze kadar tarihini verecek olan bir yazıt kalmamıştır. Yapının özelliğine, ve bu çevredeki diğer benzeri örneklerle dayanarak XIII. yüzyılın ortası veya üçüncü çeyreği içinde yapılmış olduğunu kabul etmek mümkündür. Eğer *Herdena Bahar Baba*'nın kimliği ve yaşadığı devir konusunda bilgimiz bulunsaydı, daha kesin bir tarihlendirme yapmak mümkün olacaktı.⁶

Kesme taşlardan yapılmış olduğu kalan kısımlarından anlaşılan türbenin ancak zemin katı mevcuttur. Dikdörtgen mummyalık kısmının üstü beşik tonozla örtülüdür. Bu tonoz *Boyalıköy Türbesi*'ndeki gibi tam ortadan bir kemerle desteklenmiştir. İçeriye dar kenarın ortasındaki basit bir kapıdan girilmektedir. İçinde yatan kişilere ait herhangi bir kalıntı yoktur. Yapının dış kısmında

⁵ Bu önemli türbenin üst kısmı 1929-30 yıllarında Eğret bucak müdürü olan biri tarafından Köy İhtiyar Kuruluna verilen bir emirle yıktırılmıştır. Yazıtı belki bu yıkılma sırasında kayboldu. 59 numarayla Afyon Müzesi, Eski Eserler Kataloğuna kayıtlı bulunan türbe hakkında orada da daha fazla bilgiye raslayamıyoruz.

⁶ K. Erdmann, aynı eser, s. 13, not 50; *Beobachtungen auf einer Reise Zanztralanatolien im juli 1953*, Archaeologischer Anzeiger des Deutschen Archaeologischen Instituts 1954, s. 189. K. Erdmann bu iki yazısında da türbenin adını vermekle yetinmiş, açıklama yapmamıştır.

METİN SÖZEN

Şekil 2. Osmanköyü - Herdena Baba Türbesi zemin kat plânı
Osmanköyü - Herdena Baba Türbe, ground floor plan.

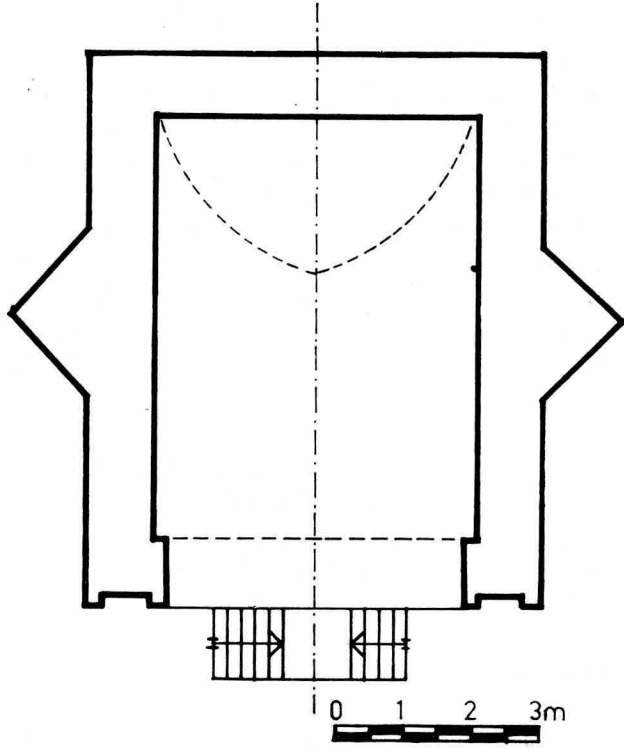
ilk bakışta dikkati çeken, iki uzun kenarın orta kısımlarına konan üçgen dayanaklardır. Bu dayanaklar içerdeki kemerin tam dışına konmakla, açılmayı önlemekte, yalnız hareket unsuru olarak kalmamaktadır. Yanda kullanılan dayanakların dışında *Boyalıköy Türbesi*'nde olduğu gibi diğer kenarda üçüncü bir dayanak yoktur. Bu yönden *Gazlıgölakviran Savaş Baba Türbesi*'ne daha çok benzemektedir.

Genellikle süslemelerin yer aldığı kuzeye bakan ana cephe, ve üst duvarları yıkılmış olduğundan bezemesi hakkında da bilgi edinemiyoruz. Kalan mumyalık kısmı ancak Eyvan Tipi bir türbenin varlığını ortaya koymaktadır.

3. *Gazlıgölakviran Köyü - Savaş Baba Türbesi*

Türbe Afyon'un İhsaniye İlçesi merkez bucağına bağlı *Gazlıgölakviran Kö-*

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Şekil 3. Gazlıgölakviran Köyü - Saya Baba Türbesi üst kat plânı.
Gazlıgölakviran Köyü - Saya Baba Türbe, upper floor plan.

yünde bulunmaktadır. İki katlı yapının mumyalık kısmı toprak içine gömülüdür. Bunun dışında ön cepheside oldukça yıkılmış durumdadır. (Şekil 3).

Saya Baba Türbesi'nin tarihini verecek elde bir yazıt yoktur.⁷ XIII. yüzyılın ortasında veya üçüncü çeyreğinde yapılmış olması muhtemeldir. Tarihi gibi, adını aldığı Saya Baba'nın da kimliğini bilmiyoruz.⁸ Tarihlendirmesi bu du-

⁷ 60 numarayla Afyon Müzesi, Eski Eserler Kataloguna kayıtlı bulunan bu türbenin tarihi hakkında orada da bilgi yoktur.

⁸ **Herdena Baba** adı gibi **Saya Baba** adı da bu kişilerin bir tarikatla ilgili olabileceği fikrini akla getirmektedir. Fakat yalnız adlarındaki **baba** söz-

METİN SÖZEN

rumda ancak süslemeye ve diğer örneklerle karşılaştırmaya dayanmaktadır. Dışardan, iki taraftan üçgen dayanaklarla şekillendirilmiş dikdörtgen türbenin kesme taşlardan yapılmış olduğu görülmektedir. Alt katı toprakla doludur ve ancak beşik bir tonozla örtülü olduğu anlaşılabilmektedir. Üst kat alt katın plânını tekrarlamakta, beşik bir tonozla örtülü bulunmaktadır. Beşik tonozun dışarıya açılan kemeri yer yer yıkılmış durumdadır. Bu yüzden süslü cephesinden pek az iz kalmıştır. Kalan kısımlar geometrik bir bezeme düzeneğiyle süslendiğini göstermektedir. Dışarıya açılan bu kemer, iki taraftan duvarların içeriye taşırılmasıyla desteklenmiştir. Böylece iki tarafa genişleyen yüzeyler, dışarı içeri hareketli bir profille biçimlenmiştir. Bu ikinci kata iki taraftaki merdivenlerden çıkılmaktadır. Yer yer merdivenler bozulmuş durumdadır.

Saya Baba Türbesi bu yöredeki diğer aynı formdaki türbeler gibi belirli özellikler taşımaktadır. Ölçü ve ayrıntılarda birbirileriyle birçok ortak noktaları bulunan bu türbelerin büyük zaman aralığında yapılmış olmaları oldukça şüphelidir. Genel görünüşleri ve biçim alışlarından dolayı, kısa farklarla aynı tarihler içinde yapılmış olmaları mümkündür.

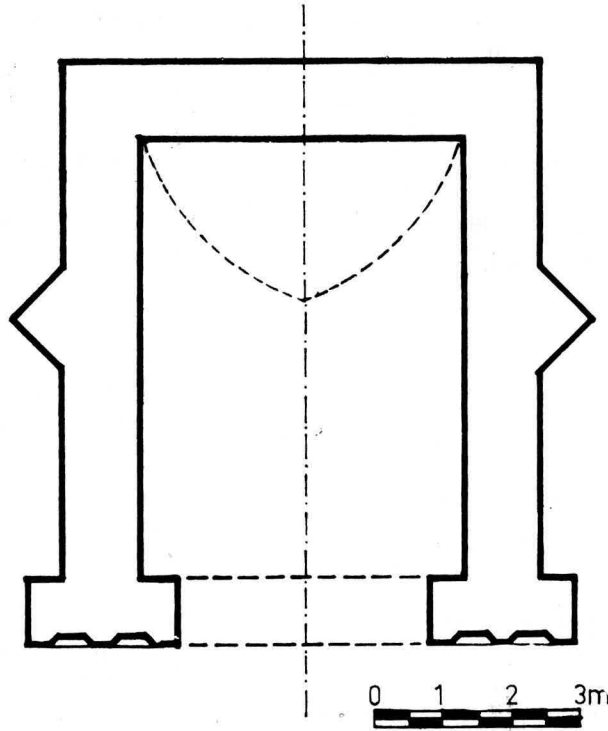
4. Akşehir - Emir Yavtaş Türbesi

Akşehir'e bağlı *Reis Bucağı*'nın güneyinde, Koçaç Köyüne giden yolun sağındadır. Türbe halk arasında daha çok *Tekke* adıyla bilinmektedir⁹ (Şekil 4). Bugün üzerinde büyük çatlaklar görülen türbenin yazıtı, sıvalı zemin üzerine kırmızı boyayla eyvan duvarlarına yazılmıştır. Yer yer arada boşlukları bulunan bu yazıttan, yapının tarihini bulamıyorsakta, yaptıran kişinin adına raslıyoruz. İsfefsalar ve emîr'ül meclis ünvanlarını taşıyan *Yavtaş Beğ, Yavaşgel,*

cüğüne bakarak kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Halk zamanla bazı kişilerin mezarlarına yatır gözüyle bakmaya başladığı zaman, adının sonuna genellikle **baba** sözcüğünü eklemektedir.

⁹ Emir Yavtaş türbesi oldukça inceleme konusu olmuştur. M. Ferit Uğur, **Gömeçhane**, Konya (Halkevi Dergisi), Konya 1937, s. 570. Burada ilk defa okunabildiği kadar yazıtı verilmektedir. İ. H. Konyalı, Akşehir, İst. 1945, s. 572-575, bir fotoğraf; S. K. Yetkin, İslâm Mimarisi, Ankara 1959, ikinci basım, s. 207-208, bir fotoğraf ve H. Karamağaralı'nın bir plânıyla; **The turbeh of Gumaç Hatun, a Seljuk Monument**, Ars Orientalis, Michigan 1961, C. IV, s. 357-360, foto. 4-5; L'architecture Turque en Turquie, Paris 1962, s. 39, pl. 10; K. Erdmann, **Zür türkischen...**, s. 12, not 50; **Beobachtungen...**, s. 187, resim 19.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Şekil 4. Akşehir - Emir Yavtaş Türbesi üst kat plân.
Akşehir - Emir Yavtaş Türbe, upper floor plan.

veya *Yavaş* olarak adının okunabildiği bu kişinin, *Selçuklu* devletinde önemli işlerde çalıştığı anlaşılmaktadır.¹⁰ *Emir Yavtaş*'ın adına birçok kaynakta raslamakta ve 1256 m. (654 h.) yılında öldürüldüğünü öğrenmekteyiz.¹¹ Bu

¹⁰ Türbeyi yaptıranın adının okunması konusunda bazı ayrılıklar mevcuttur. İ. H. Konyalı, *aynı eser*, s. 575 de *Yavaşgel*, Ferit Uğur, *Gömeçhane*, s. 570 de *Yavaş Beğ*, Zeki Oral ise *Yavtaş Beğ* olarak okumuşlar ve S. K. Yetkin de bu sonuncu adı benimsemiştir.

¹¹ Anadolu Selçuklularına ait çeşitli kaynaklarda *sipehsâlar*, *ispehsalar* v.s. olarak geçen ünvan daha çok askerî örgütlerde bölge komutanlarına, komutanlara, eğer başkentte ise başkomutanlara verilir. Yazıttan da bu türbede yatanın önemli bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. İ. H. Konyalı

METİN SÖZEN

durumda yapının ölümünden kısa bir süre sonra yapılmış olması mümkündür. *Yavtaş Beğ*'in buraya gömülmesi kendisinin buralı olmasına veya burayı istemesine bağlanabilir.

Diğer örneklerde olduğu gibi, bu türbede iki katlı olarak yapılmıştır. Alt kısımda eski yıkılardan devşirilmiş taşların kullanılmış olmasına karşılık, üst yapının büyük bir kısmı tuğladandır. Doğu ve batı cephelerinin orta kısımlarında üçgen dayanaklar kullanılmış, bununla da yetinilmiyerek ön cephe- de iki tarafa açılan birer dikdörtgen çıkıntı'lar konmuştur. Bu çıkıntılar, bir yandan geniş bir ön cephe elde etmek, diğer yandan da kemerin açılmaması- nı sağlamak içindir.

Alt, mumyalık kısmına giriş, yapının ortasından düz silmeli dikdörtgen bir kapıdır. Bu girişin sağındaki taşın üzerinde altı satırlık üstünde grekçe yazıt bulunan bir taş kullanılmıştır. Mumyalık kısmında bugün üzeri çamurla sıvalı bir sanduka durmakta, Doğu ve Batı duvarlarındaki birer mazgal pencereden bu kısım hava almaktadır.

Cemalettin Yavaşgel'in başkomutan olabileceğini ileri sürmüş, S. K. Yetkin'de «**Kitâbedeki ölüm tarihi maalesef okunamamıştır. Ancak Selçuklu kaynaklarında, Köseadağ muharebesinden (1243) sonraki buhranlı devrelerde mühim roller oynamış olan Şemsüddin Yavtaş adında bir kumandandan bahsedilmektedir ki türbenin bu zata ait olduğunu ve XIII. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığını kabul edebiliriz**» diyerek **Şemseddin Yavtaş** adındaki kişiye bağlamıştır. İ. H. Konyalı, aynı eser, s. 574-575; S. K. Yetkin, İslâm Mimarisi, s. 208. Halbuki tarihi kaynaklarda **Şemseddin Yavtaş** (Yutaş) in kesin ölüm tarihi mevcuttur ve türbenin yapılması da böylece aşağı yukarı 1256 m. (654 h.) yılları civarına raslamaktadır. İbni Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, (çev. M. N. Gencosman ve F. N. Uzluk'un notlarıyla) Ankara 1941, s. 203, 235, 244, 245, 252, 255, 257; F. N. Uzluk, Mevlâna'nın Mektupları, s. 137; Aksaraylı Kerimeddin Mahmut (Aksarayî), Selçukî Devletleri Tarihi (çev. M. N. Gencosman ve F. N. Uzluk'un notlarıyla), Ankara 1943, s. 133, 136, 137, 145 de **Şemseddin Yutaş** (Yavtaş) olarak çeşitli olaylarda adı geçmekte özellikle Aksarayî s. 137 de «**Bu sıralarda beylerbeyi Yavtaş uç vilâyetleri yolunda pervasız Türkmenlerden yediği bir ok darbesiyle tanrısına kavuştu**» denmekle ölüm tarihi belirtilmiş olmaktadır. Bu olay 15. Ekim 1256 (23 Ramazan 654) da, Aksaray **Sultan Hanı** civarında **Moğollar**'la yapılan savaş sonunda **Selçuklu** ordusunun bozguna uğraması ve dağılmasından sonra olmuş, batıya doğru kaçışta Beylerbeyi **Şemseddin Yavtaş** öldürülmüştür. (O. Turan, Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar, Ankara 1958, s. 67, not 9).

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Üst kata çıkışı sağlayan, alt kat kapısının iki tarafındaki merdivenler yıkılmıştır. Bu kısım büyük bir beşik tonozla örtülüdür, ve beşik tonoz bütün genişliğiyle dışarı açılmamakta, biraz küçülerek şişkin bir kemerle sonuçlanmaktadır. Elde kalan birkaç izden türbenin yüzü ve kemer içlerinin çinilerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında üç duvarda daha önce konusunu ettiğimiz beyaz sıvalı zemin üzerine, kırmızı çift çizgi halinde *Selçuklu* sülüsüyle yazılmış yazıt yer almaktadır. Tarihini vermeyen yalnız adının okunabildiği bu yazıtın dışında bugün başka belirtilmeğe değer bir nokta yoktur.

Yapının bir düzeyden sonra tamamen tuğladan yapılmış cephesi, birçok noktada *Boyalıköy* ve *Gömeç Hatun* türbelerini anımsatmaktadır. Tuğladan hafif şişkin kemerin iki tarafı, içeri dışarı taşan silmelerle biçimlendirilmiştir. Bazı silme aralarının ve sıraların çini'lerle kaplı olması mümkündür. Çünkü üstlerindeki sıva ve çini tabakası dökülmüş, alttan tuğla kısımlar çıkmıştır.

Önemle üzerinde durulmağa değer, bugün yıkılmağa yüz tutmuş bu türbe, bu tip yapılar içinde gösterdiği bazı özellikler bakımından bağlantı kurmamıza yaramaktadır. Ayrıca yatan kişinin ölüm tarihini öğrenebilmemiz bu tip yapılardan önemli birinin tarihlendirilmesine de yol açmaktadır.

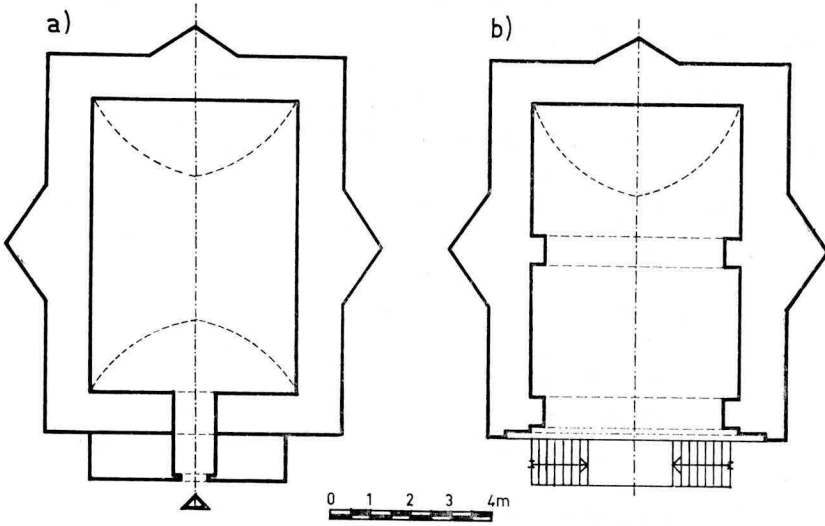
5. *Boyalıköy* - *Eyvan Türbe*

Türbe, Afyon'un Sincanlı ilçesine bağlı *Boyalıköy*'de bulunmaktadır. İki katlı olan bu türbenin yer yer yıkılmağa yüz tuttuğu görülmektedir. Yine de genellikle büyük bir kısmı ayakta olduğundan açık şekilde inceleme imkânı vardır (Şekil 5a, 5b, Resim. 9, 10, 11, 12, 13).

Boyalıköy'de bugün üç yapı bulunmaktadır (Resim 9, 10). Bunlardan birisi konumuz olan Eyvan Tipi Türbedir. Bunun dışında bir kümbet ve bir de Kapalı Medrese yer almaktadır.¹² *Kureyş bin İlyas bin Oğuz* tarafından 1210

¹² Burada bulunan **Medrese, Kureyş Baba türbesi ve Eyvan Türbe** konusuna oldukça değinilmiş ve plân ve resimleri yayınlanmıştır. O. Aslanapa, **Selçuk devlet adamı Mübarüziddin Ertokuş tarafından yaptırılan abideler**, İslâm Tetkikleri Dergisi, İst. 1957, s. 106; K. Otto-Dorn, **Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien**, Ars Orientalis, Michigan 1959, C. III, s. 63-76, 37 şekil; K. Erdmann, **Die Berden Türkschen Grabsteine im Türk ve İslâm Eserleri Müze in İstanbul**, Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens (In Memoriam Ernst Diez), İst. 1963, s. 121-130; Voros-

METİN SÖZEN

Şekil 5a. Boyalıköy - Eyvan Türbenin zemin kat plânı.

Boyalıköy - Iwan Türbe, ground floor plan.

Şekil 5b Boyalıköy - Eyvan Türbenin üst kat plânı.

Boyalıköy Iwan Türbe, upper floor plan.

m. (607 h.) yıllarına doğru yapıldığı ileri sürülmekteyse de bu üç yapının, yapım tarihini kesinlikle bilmiyoruz. Fakat türbeleri mimari kimliklerine bakarak XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirebiliriz. Bu yapıların içinde medrese, plânının gösterdiği özel durumdan dolayı, Anadolu'da Kapalı Medreseler içinde belirli bir yer almaktadır.¹³ Bunun kuzeyinde *Kureyş Baba Kümbeti* adıyla tanınan ikinci yapı gelmektedir. Türbede taş süslemenin yanı sıra çininin de kullanıldığı sandukasında kalan parçalardan anlaşılmaktadır.

manische Medresen und Imarets vom Medresetyp in Anatolien. Studies in Islamic Art and Architecture in honour of Professor K. A. C. Creswell, London 1965, s. 59-62; **Weitere nachtrage zu den «Beobachtungen auf einer reise in Zentralanatolien»** (A. A. 1954, 160 ff). *Archaeologischer Anzeiger des Deutschen Archaeologischen Instituts* 1957, s. 365, pl. 3; **Zür türkischen...**, s. 13, not 50.

¹³ Medrese konusunda uzun ve geniş bilgi için Metin Sözen, aynı eser, s. 265-268.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Bu türbe taşıdığı özellikler bakımından Anadolu'da gelişen Türbe Mimarisi çizgisi içinde belirli bir adımdır.

Bu iki yapının dışında esas konumuz olan Eyvan Tipi Türbe, medresenin çok yakınında ve doğu kısmındadır. Kesme taşlardan düzenli şekilde yapılan bu türbede yer yer tuğla malzeme de kullanılmıştır. Özellikle cephede ve yapının üst kısımlarında ortaya çıkan tuğladan görünüşler, yapıyı tek düzelikten kurtarmakta, ön cephede dikine, buna karşılık dış duvarlarda üç yüzeyde enine, yatay çizgiler elde edilmesini sağlamaktadır (Resim 11, 12, 13).

Mumyalık ve üst katı bütün açıklığıyla görülen bu türbede, dış kısımlarda kesme taş ve tuğla kullanılmış olmasına rağmen, içerde moloz taş, tuğla tercih edilmiştir. Yapının mumyalık kısmına tam orta eksen üzerinden ve iki taraflı üst kat merdivenlerinin altından girilmektedir. Beşik tonozla örtü.ü bu kısmın içinde bugün hiçbir kalıntı görülmemektedir. Fakat Afyon Müzesinde üzerlerinde zengin figürlü alçak kabartmaların yer aldığı 9 taş, buradan müzeye götürülmüştür.¹⁴ Türk figürlü plâstiğinin ilginç örneklerinden olan bu parçalar, özellikle üzerinde durulacak niteliktedir.

Üç kenarın orta kısmında üçgen dayanakların yer aldığı türbenin, üstü de şişkin bir beşik tonozla örtülüdür. Bütün üst örtü tuğladan yapılmıştır. Kemer açıklık noktaları yıkılmış olduğundan, süslü olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Tonozun tam orta yerinde bir destek kemerin varlığı bize *Herdene Baba Türbesi*'nin zemin katını anımsatmaktadır. Burada aynı durum üst kat-ta denenmiştir. Bu kemer dışardaki üçgen dayanakların tam arkasına düşmektedir. Burada dikkati çeken ikinci bir nokta, yapının yüksekliğinin yarısına yakın yerde, geniş bir hatıl izinin varlığıdır. Yapının buraya kadar olan kısımlarının süsleyici bir unsurla kaplı olması mümkünse de, bugün görünürdü belirli bir iz mevcut değildir. Yapının ön yüzünün taş ve tuğla kullanılarak değişik bir şekilde bezendiği kalıntılardan anlaşılmakta ise de, kesin şeklinin ne olduğu açıkça belli olmamaktadır. *Boyalıköy*'deki bu Eyvan Tipi Türbe, üç kenarının ortasındaki üçgen dayanakları, cephe süslemesi, taş ve tuğlanın kullanılması, en önemlisi içinden Afyon Müzesine götürülen 9 tane taş kabartmalı parçayla, bu gurup yapılar arasında özel bir yer almaktadır. Gerçi boyutları ve süslemesi bakımından *Gömeç Hatun* ölçülerine çıkmamakta, fakat erken devirden bir örnek olarak birçok özellikleri üzerinde taşımaktadır.

¹⁴ Buradan çıkan taş kabartmalar özel bir inceleme konusu olmuştur: K. Otto-Dorn, aynı eser, s. 63 v.d.; K. Erdmann, *Die Berden Türkischen Grabsteine...*, s. 121 v.d.

METİN SÖZEN

6. Kastamonu - Aşıklı Sultan Türbesi

Kastamonu'da Kümbet Sokağında bulunan bu yapı, Vakıflar tarafından özel kişilere satıldığından evler içinde kalmış, bugün bakımsız bir durumdadır.

Çobanlar veya *Candaroğulları* devrinden, XIII. yüzyılın son çeyreğine ait olması mümkün bu yapının, tarihini verecek yazıt ve belge bugün mevcut değildir.¹⁵ Gerçi içerde birçok sanduka vardır, fakat bütün bunlar geç bir devirde buraya gömülmüştür.

İki katlı yapılmış olan bu türbenin ön yüzü ve kemeri kesme taşlardan, yan duvarları ve tonozu işlenmiş taştan yapılmıştır. Türbede süsleme ön yüzde toplanmaktadır. Burada görülen silmeler ve geometrik düzende motifler *Selçuklu* ve *Beylikler Devri* özellikleri taşımaktadır. Türbede ön yüzü dışında, süsleme açısından belirtilmeğe değer bir nokta yoktur.

Beşik tonozla örtülü alt kata girilince ilk dikkati çeken, beş sandukanın varlığıdır. *Ahmet Gökoğlu*'nun kâğıt üzerine yazılmış olarak sandukaların üstünde gördüğü yazılardan, bütün bunların geç bir devirde buraya gömülmüş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶ Kapıdan girince ilk karşımıza çıkan sandukanın üzerinde «*Recüle şüheda-i sultan ruhi için el fatiha selevat*» ikincisinde «*Mağribli Mehmet Ağa fetih zamanında şehit düşmüştür. Ruhi için el fatiha*» üçüncüsünde «*Aşıklı dede şeyh sultan 1116 senesinde vefat etmiştir. Rubu için el fatiha selevat*» yazılıdır. Dördüncü ve beşincisi üzerinde bulunan kâğıt kopmuş olduğundan yatan kimseleri öğrenmek mümkün değildir.

Aşıklı Sultan'a ait 1704/1705 m. (1116 h.) tarihi açıkça göstermektedir ki bu kişiler daha geç bir tarihte buraya gömülmüşlerdir. Çünkü yapının karakteri bu tarihten çok önce yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu durumda türbeye *Aşıklı Sultan* adının çok sonraları verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Üstte, tonozlu kısımda iki tahta sanduka daha vardır. Bu iki sanduka türbenin devriyle ilgili olmalıdır. Alt kata zamanla başkaları gömülerek, esas adına türbenin yapıldığı kişilerin mezarları kaybolmuştur.

¹⁵ A. Gökoğlu, Paphlagonia, Kastamonu 1952, s. 266-267; K. Erdmann, *Zür Türkischen...*, s. 13, not. 50.

¹⁶ A. Gökoğlu, aynı eser, s. 266.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Bu türbenin bitişiğindeki ikinci tonozlu kısmın, üzerindeki bacadan *imaret* olduğu ve geç bir devirde bu yapıya bitişik olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

7. Konya - Mevlâna Dergâhının Arkasındaki Türbe

Son yıllarda yapılan araştırmalarla Konya'da *Mevlâna Dergâhı*'nın arkasında bir türbenin daha varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bunun Eyvan Tipi Türbelerin yeni bir örneği olması muhtemeldir (Resim 14).

Yapılan sondajlar ve araştırmalarla iki duvarının bir kısmıyla, diğer duvarın temeli ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının kesinlikle kime ait olduğu bilinmemekte, fakat *Mevlâna*'nın anasına veya *Ahmet Eflâki*'ye ait olduğu öne sürülmektedir. Gerçi *Ariflerin Menkibeleri* adlı kitabın yazarı *Ahmet Eflâki*'nin *Mevlâna*'nın türbesinin arkasında bir yere gömüldüğü bilinmektedir. Bu yönden konusunu ettiğimiz türbenin *Eflâki*'nin gömüldüğü yere uygun düşmektedir.¹⁷ Eğer bunu esas alan görüşe katılırsak türbenin *Eflâki*'nin ölüm tarihi 15.VI.1360 m. (Receb 761 h.) yılından sonra veya o tarihlerde yapılmış olması mümkündür. Fakat bu konuda şimdiden kesin bir yargıda bulunmaktan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü türbe bugünkü görünüşüyle XIII.yüzyılın sonuna XIV. yüzyılın başına tarihlenebilir.

Kalan duvarların kalın oluşuna bakılarak bunun üstünün bir beşik tonozla örtülü olduğu düşünülebilir. Bu durum için elde iki duvar bir de temel kalıntısı vardır. İki duvarın belirli bir düzeyden sonra çiniler ve sırlı tuğlalarla bezeli olduğu görülmektedir. Burada dikkati çeken baklava motifleridir. Motiflerin araları çeşitli şekilde yerleştirilmiş çinilerle zenginleştirilmiştir. Eldeki çok az kalıntıya rağmen bu yapının da *Gömeç Hatun* gibi çinili olduğu

¹⁷ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkibeleri* (Çev. T. Yazıcı), İst. 1964 (ikinci basım). Önsöz de Tahsin Yazıcı bu konuya değinmekte ve «*Eflâki'nin Konya'da Türbeye yakın bir yerde, Toptaş Hoca denen birinin avlusunda kalan mezar taşı, evin yıkılması üzerine Müze Müdürlüğü tarafından alınıp türbeye getirilmiştir*» demekte ve mezar taşındaki yazıtı vermektedir. s. VIII, not 1. Ayrıca bu konuda A. Gölpınarlı, *Mevlânâdan sonra Mevlâvilik*, İst. 1953, s. 131; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1946, fotoğraflar kısmı s. 37 de bilgi vardır. Burada Ankara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Halûk Karamağaralı araştırma yapmaktadır. Ancak araştırmanın sonuçları yayımlandıktan sonra durum aydınlanacağından biz bu konuda şimdilik yargılarda bulunmaktan kaçınıyoruz.

METİN SÖZEN

dikkati çekmektedir. Bu tip süslemeler türbeler dışında Konya'da birçok anıta karşımıza çıkmaktadır. *Karatay Medresesi*'nin karşısındaki *Kemaliye Medresesi*'nin ayakta kalan ana eyvan kısmı da bunun gibi çinilerle süslüdür.¹⁸ İkisi de birbirine yakın bir stil içinde ortaya çıkmaktadır.

Alt kısımları moloz taşlı, belirli bir yükseltiden sonra sırlı tuğla ve çinilerle süslü bu yapının gerçek kimliği ancak araştırmacıların sondajları bittikten sonra anlaşılacaktır. Buna rağmen bugünkü durumu göz önüne alarak yapıyı Eyvan Tipi Türbeler arasında düşünebiliriz.

8. Konya - Gömeç Hatun Türbesi

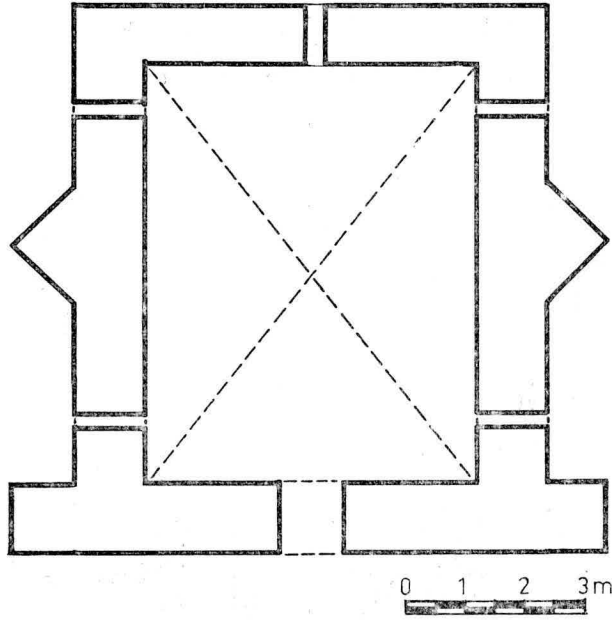
Türbe, Konya'nın kuzeyinde bulunan *Musalla Mezarlığı*'nın başlangıcındadır. Diğer bu tip türbelere göre daha çok inceleme konusu olmuştur.¹⁹ Yakın zamanlara kadar kendi haline bırakılmış durumda iken, çok başarılı o'mayan bir onarımla yıkılıp gitmekten kurtulmuştur (Şekil 6a, 6b, Resim 15, 16, 17, 18, 19).

Konusunu ettiğimiz türbeler içinde şüphesizki en ilginç *Gömeç Hatun*'dur. Bu türbenin yapım tarihi üzerinde kesin bir yargıya varmak şimdiye kadar

¹⁸ Konya Kemaliye (Turumtaş, Küçük Karatay) medresesi konusunda bk. M. F. Uğur-M. M. Koman, Selçuklu büyüklerinden Celâlettin Karatay ve kardeşlerinin hayat ve eserleri, Konya 1940, s. 58 v.d; S. Unver, Selçuk Tababeti, Ankara 1940, s. 65-66, 95; O. Turan, *Selçuk Devri Vakfiyeleri (Karatay Medresesi Vakfiyesi)*, Belleten, Ankara 1948, sayı 45; M. Önder, Konya Rehberi, Konya 1956, s. 40; Mevlâna Şehri Konya, Konya 1962, s. 139-140; İ. H. Konyalı, Konya Tarihi, Konya 1964, s. 876-883, Metin Sözen, aynı eser, s. 33-333.

¹⁹ M. F. Uğur, *Gömeçhane*, s. 566-570, iki fotoğraf. Burada *Gömeç Hatun* türbesi üzerinde durulmuş, *Gömeç* sözcüğünün anlamı verilmiş ve *Gömeç Hatun*'un kişiliği ortaya konarak tarihlendirme yapılmışa çalışılmıştır. Ayrıca bu konuda bk. F. Soyman-İ. Tongur, Konya Eski Eserler Kılavuzu, Konya 1944, s. 105; S. K. Yetkin, İslâm Mimarisi, s. 205-208 ve ilk defa H. Karamağaralı'nın çizdiği *Gömeç Hatun* türbesinin plânıyla; *The Turbeh of Gumaç Hatun...*, s. 357-360; L'architecture Turque en Turquie, s. 37-40; İ. H. Konyalı, Konya Tarihi, s. 600-605; M. Önder, Konya Rehberi, s. 49; Mevlâna Şehri Konya, s. ; Yüksel Özdoğan, Konya Mezar Anıtları, İst. 1965, Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü lisans tezi (Basılmamış); K. Erdmann, *Beobachtungen...*, s. 187, Resim 18, *Zür Türkischen...*, s. 12 not. 50.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

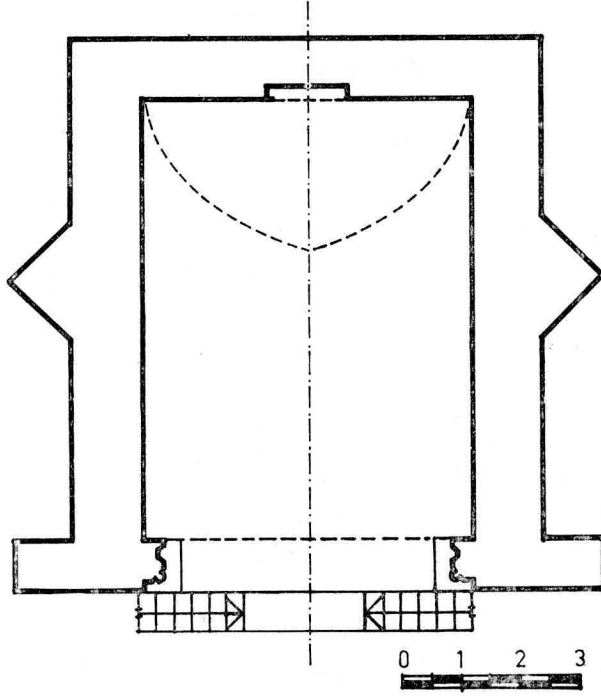

Şekil 6a. Konya - Gömeç Hatun Türbesi zemin kat plânı.
Konya - Gömeç Hatun Türbe, ground floor plan.

mümkün olmamış, bununla beraber bazı tarihler teklif edilmiştir. Bu tarihleri ve eldeki bilgileri göz önüne alarak yapıyı XIII. yüzyılın sonu XIV. yüzyılın başına tarihlendirmek mümkündür.²⁰

²⁰ **Gömeç Hatun**'un kişiliğinden ve adından kaynaklarda bilgilere raslamaktayız. Bütün bu kaynaklar bize yapıyı tarihlendirmemizde yardımcı olmaktadır **Gömeç Hatun Kılıç Arslan IV.** ün karısı, **Gıyasettin Keyhüsrev II** nin anası idi. Bu konudaki bilgiler için bk; O. Turan, **Kılıç Arslan IV**, *İslâm Ansiklopedisi*, s. 706; Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkibeleri*, C. I, s. 172, C. II, 136, 294; *Sipehsâlâr*, *Menakib-i Hazreti Mevlâna Celâlüddin Rûmî*, İst, 1331, s. 90, İbni Bîbî, aynı eser, s. 280 de F. N. Uzluk'un notu; M. F. Uğur **Gömeçhane**, s. 570 de **Sultan Veled**'in **Gömeç Hatun** için yazdığı şiir verilmektedir. Ayrıca **Sultan Veled**'in divanı, s. 252 de yayınlanan bu şiirden ve diğerlerinden çıkan bilgilere ve **Gömeç Hatun**'la ilişkili bulunan o devirdeki diğer kişilerin yaşadıkları devri göz önüne alınırsa kendisinin XIV. yüzyılın başına sağ olduğu ortaya çıkmaktadır. Halbuki S. K. Yetkin ilk önce bu yapıyı XIII. yüzyılın ikinci yarısına

METİN SÖZEN

Şekil 6b. Konya - Gömeç Hatun Türbesi üst kat plânı.
Konya - Gömeç Hatun Türbe, upper floor plan.

Türbenin alt kısmı 7 - 8 sıra kesme taşlardan, üst kısımları düzgün tuğlalardan yapılmıştır (Resim 15, 16, 17). Türbenin alttaki mumyalık kısmına blok taşlardan yapılmış dikdörtgen bir kapıdan girilmektedir. Üstü çapraz tonozla örtülü bu kısımda, yatan kişilere ait olması gereken sandukalar zamanla tahrip edildiğinden, bugün elde kalıntı mevcut değildir. Alt yapının hava almasını sağlamak için ikişer yanda, bir güneyde olmak üzere beş mazgal pencere açılmıştır. Bunun dışında özellikle belirtilmesi gereken bir nokta yoktur.

koymuş (İslâm Mimarisi, s. 207-208), sonra yüzyılın sonuna getirmiş (The Turbeh of Gumaç..., s. 360), geriye dönüş yaparak XIII. yüzyılın ikinci yarısına almıştır (L'architecture Turque en Turquie, s. 39). Halbuki XIII. yüzyıl sonu XIV. yüzyılın başında sağ olabileceği ortaya çıkan bir kişinin çok önceleri türbesini yaptırması seyrek görülür bir durumdur.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Üst yapının yıkılmış olan merdivenleri onarılmış bulunduğu, bugün bu kısma iki yönlü merdivenlerden çıkılmaktadır. Geniş beşik tonozla örtülü bu bölümde dikkati çeken, hafif şişkin sivri bir kemerin dışarıya açılmasıdır. İçerden ve dışardan destekleri bulunan kemerin, tamamen çinilerle kaplı olduğu kalan kısımlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kemer çinilerle süslenmekle kalmamış, aşağıda zar başlığa oturan bir köşe sütunuyla zenginleştirilmiştir. Zar başlık ve bütün bu kısımların çinilerle süslü olduğunun belgesi, zar başlığın üzerinde çok az da olsa çini kalıntılarının varlığıdır (Resim 19). Dışta köşe sütunlarıyla yumuşatılan duvar payesi iç kısımlarda işlenmemiş, yalın bırakılmıştır. Böylece köşe sütunları iki yanda, dış taraflarda kullanılmıştır. Bu görünüşler dışında, içerde beyaz badanalı kısımların da eskiden çinilerle kaplı olması mümkündür. Güney duvarındaki hafif derin diktörtgen mihrab nişinin fazla bir özelliği yoktur. Herhalde ilk şekli böyle değildir. Çünkü özenilerek yapılan bir türbede mihrab nişinin de buna uygun olarak bezenmesi gerekirdi. Sıvalı kısımdan sonra tamamen düzgün tuğlalarla işlenmiştir.

Kuzeye açık, son onarımda yer yer sıvanarak eski özelliğinden çok şeyler kaybetmiş bulunan ana cephe, eski fotoğraflardan anlaşıldığı gibi çinilerle bezeliydi. Ayrıca diğer cephelerden daha yüksek tutularak anıtsal bir görünüme ulaşılmıştı. Bu cephede, en dışta tuğladan silmeler üç yönü dolaşmakta, içerde üstleri kare çinilerle süslü olması mümkün bir kısım bunu izlemekte, sonra yine çinili silmeler görülmektedir. Bütün bunlar şişkin sivri kemerle sonuçlanmaktadır. Onarımdan sonra bile yer yer bu silmelerde çini izlerini bulmak mümkündür.

Gömeç Hatun Türbesinde diğerlerinde bulunmayan bir başka özellikte karşılaşmaktayız. Bu özellik, yapıyı üstte üç yönde dönen dendanlardır (Resim 18.) Tuğladan yapılmış olan bu dendanlar uzaktan yapıya bir kale görünümünü vermekte, ön cephenin dışarı taşan yükseltisini bir dereceye kadar zayıflatmaktadır. Böyle bir durumla diğerlerinde karşılaşmamızın bir nedeni, diğerlerinin büyük bir kısmının üst kısımlarının yıkılmış olmasıdır. Belki içlerinden bazıları bu örneği tekrarlamış olabilir. Bugünkü durumda böyle bir görünüme tek örnek olarak bu türbeyi vermek zorundayız. Koruyucu özelliği olmayan, yalnız dış görünüşü zenginleştirmeye yarayan bu dendanlar zaman zaman başka yapılarda da karşımız çıkmaktadır. Buna en yakın örnek olarak medreseleri verebiliriz.²¹ Onlarda da dış görünüme yeni bir yön, zenginlik

²¹ Bugün dendanlardan izler taşıyan medreselere örnek olarak Kayseri **Huand Hatun** Medresesini ve yine Kayseri'de bulunan **Seracettin** Med-

METİN SÖZEN

vermek için dendanlar konmuştur. Bu durum *Selçuklu* sanatında çok raslanır bir özelliktir. Böyle bir örnek *Gömeç Hatun*'la türbelerde de denenmiş olmaktadır.

Eyvan Tipi Türbelerin en anıtsal örneği *Gömeç Hatun* üzerinde ayrıntılı durmak gerekirse, belki başka özellikler bulmak mümkündür. Çünkü bu yapıda bütün çizgileriyle anıtsallığa yönelinmiş, ve ayrıca süsleme olarak zengin görünüşler ortaya konmuştur. Özetlemek gerekirse: iki tarafta üçgen desteklerin, üstte dendanların, önde yüksek çinili bir ön cephenin kullanılmasıyla, bu tipin varabileceği son nokta gösterilmiş olmaktadır. Bundan sonra yapılan değişiklikler daha çok açık kemerin içinin değiştirilmesi veya kapanmasında görülmektedir.

9. Niğde - Beylerbeyi Türbesi

Hüdavend Hatun ve *Gündoğdu Türbeleri* arasında bulunan ve *Albert Gabriel*'in Türbe II. olarak adlandırdığı bu yapı, bugün ayakta değildir²² (Şekil 7a, 7b, Resim 20).

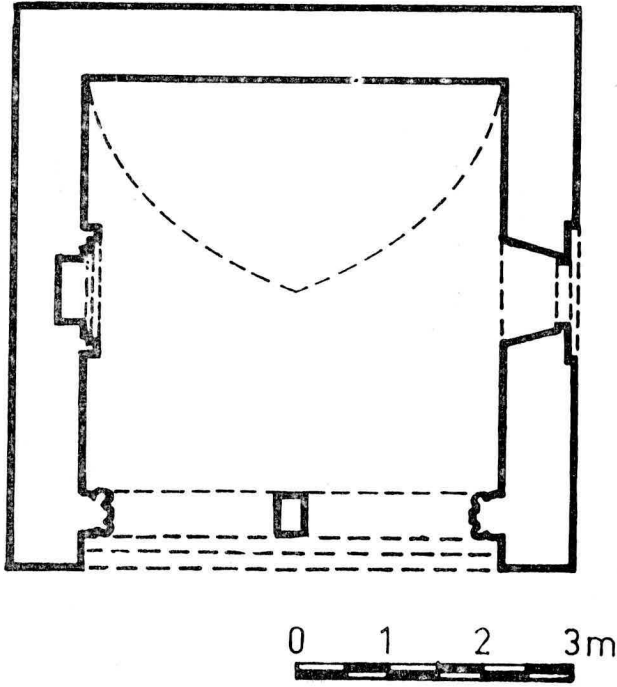
Yıkılmadan önce üzerinde duran dört satırlık yazıta göre türbenin 1325 m. (725 h.) yılında *Abdullah el Meliki*'nin oğlu olan *Beylerbeyi* adına yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıllarda Niğde ve yöresinde asıl adı *Selçuk* olan *Hüdavend Hatun* hüküm sürmekteydi.

Kesme taşlardan yapılmış olan türbe, kare bir iç mekâna sahipti ve bu mekânın üstü beşik bir tonozla örtülüydü. Güneyde mukarnas nişli ve dıştan silmelerle zenginleştirilmiş bir mihrab yer almaktaydı. Mihrabın tam karşısında, kuzey duvarında, dışarıya doğru daralan bir pencere yerleştirilmişti. Bu iç görünüş dışında yapının en önemli yanı, doğu cephesinin dışarı açık oluşudur. Bu gurup yapılar içinde dışarıya tamamen açılan örnekler yanında, bunun

resesini verebiliriz. Bu örneklerle kervansarayları da katarak çoğaltabiliriz. **Huand Hatun** için bk; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, C. I, Paris 1931, s. 46-51, fig. 24, 25, 30. Metin Sözen, aynı eser, s. 118-122; **Seracettin** Medresesi için bk: A. Gabriel, aynı eser, 62-64, fig. 39; Metin Sözen, aynı eser, 14-16.

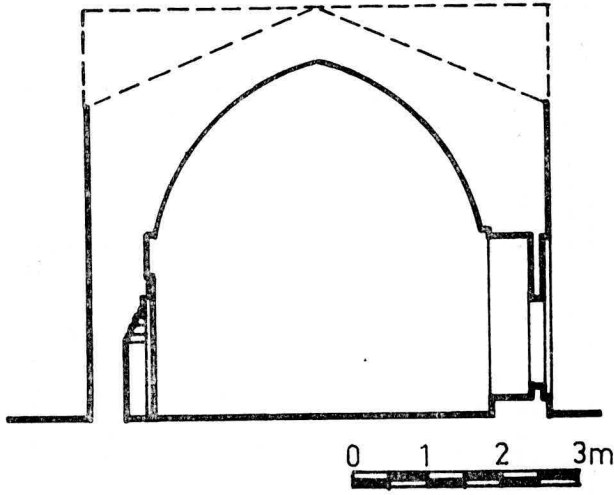
²² A. Gabriel, aynı eser, s. 148-150, şek. 101, res. XLIV, 2; K. Erdmann, **Zür Türkischen...**, s. 13, not. 50; A. Galanti, *Niğde ve Bor Tarihi*, İst. 1951, s. 48.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Şekil 7a. Niğde - Beylerbeyi Türbesi plânı.
Niğde - Beylerbeyi Türbe, plan.

özel bir durumu vardır. Tümüyle açılma yerine, değişik bir cephe elde etmek için dışarıya açılan kemerin içi doldurulmuş, ve ikiye bölünmüştür. Ortada kemerleri tutan dikdörtgen mermerden bir paye bulunmaktadır. Bu payenin köşeleri yumuşatılmış, ve sekizgen bir şekil almıştır. Payenin yüksekliğinde, iki tarafta, yarım yuvarlak köşe sütunları yerleştirilerek kemerlerin yan duvarlara bağlantıları yumuşatılmıştır. Payenin ve köşe sütunlarının üstlerindeki kemer yataklarının da bir örnek düşünüldüğü, ve bu şekilde stil birliğine ulaşıldığı dikkati çekmektedir. Hafif şişkin iki kemerle, ikisini kapsayan büyük kemerin birbirleriyle uyumu, cephenin genel görünüşünde düzenli bir sisteme ulaşılmasını sağlamıştır. Cepheyi üç yönden dolanan silmeler de bu paye ve köşe sütunlarının üstünden başlamaktadır. Bu düzeyden altta kalan kısımlar yalın bırakılmıştır.

Şekil 7b. Niğde - Beylerbeyi Türbesi kesiti.
Niğde - Beylerbeyi Türbe, section

Ortadaki payenin üstünde, iki kemerin birleşme noktasının arasında, üç dilimli kemeri bulunan dört satırlık yazıtı bulunmaktaydı. Yazıtın buraya tam oturmuyuşu, sonradan konması fikrini akla getirmişse de yapının genel stili ve usta işaretlerinin *Hüdavend Türbesi*'nin stiliyle uyuşması, yazıttaki tarihi doğru kılacak noktalardır.²³ Bu yönden yapının 1325 m. yılında yapılmış olabileceğini doğal karşılamak gerekmektedir.

Eyvân Tipi Türbeler içinde özel bir görünüm olarak karşımıza çıkan bu yapının yıkılmış olması gerçek bir kayıptır. Çünkü bu özellikte bir yapıyla karşılaşmıyoruz. *Hüdavend Hatun* ve *Gündoğdu Türbeleri* arasında bu yapı tam bir bütün meydana getirmekte, ve türbe mimarisindeki çeşitlenmeleri bir arada görmek olanağını ortaya çıkarmaktaydı.

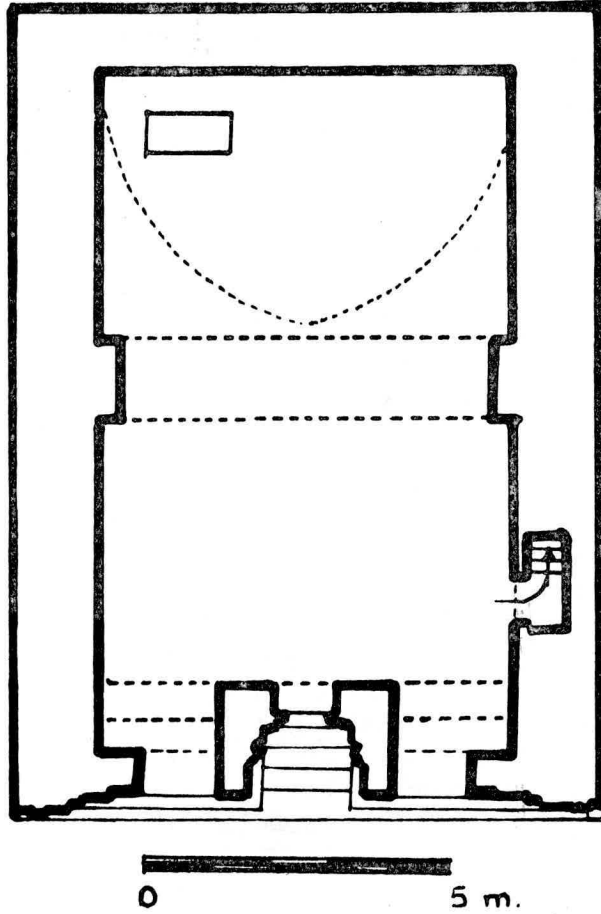
10. Amasya - Sultan Mesut Türbesi

Amasya'da türbe *Sultan Mesut* adıyla tanınmaktadır. Eski *Narlıbahçe* mezarlığının güneyinde bulunan yapının ön kısmı biraz temizlenmiş, öndeki dar

²³ Türbenin yazıtı konusunda bk; A. Gabriel, aynı eser, s. 149 ve not 1.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

basamaklar ortaya çıkarılmış olmasına rağmen onarımı gerektirmektedir (Şekil 8, Resim. 21, 21a, 22, 23, 24, 25, 26, 27).

Şekil 8. Amasya - Sultan Mesut Türbesi plânı.
Amasya - Sultan Mesut Türbe, plan.

Bu yapı *Sultan Mesut* adıyla tanınmasına rağmen kesinlikle hangi tarihte ve kimin adına yapıldığı bilinmemektedir. Özelliklerine bakarak XIV. yüzyılın

METİN SÖZEN

ortasına tarihlendirilebilir.²⁴ Halk arasında bu türbede *Yürgüç Paşa*'nın iki kızı ile altındaki mumyalık kısmında *Sultan Mesut I* in Selçuklu şehzadele-
rinin yattığı rivayeti mevcuttur.²⁵

Sultan Mesut Türbesi, Niğde'deki *Beylerbeyi* türbesi gibi Eyvan Tipi Türbe-
ler içinde, cephe düzenleriyle değişiklik getiren yapılardan biridir. Burada
da altta bir mumyalık kısmı mevcuttur. Bu kısma iniş, sağda duvardan bir
merdivenledir. Üst kısmı sivri tuğladan bir beşik tonoz örtmekte, ve bu to-
noz tam orta yerde bir kemerle desteklenmektedir. Yapının önemi ve ilginç
noktası ön cephede toplanmakta, işçilik ve malzemenin cinsi de bunu göster-
mektedir (Resim 21, 22). Ön cephenin kesme taştan yapılmasına karşılık,
yan cephelerde altta kesme, üstte moloz taş kullanılmıştır (Resim 25, 26). Bu
da ağırlık merkezinin ön cephede toplanmak istenildiğini ortaya koymakta-
dır. Bir dereceye kadar bu tip yapılarda benzer görünümle karşılaşmak
mümkündür. Diğerlerinde ön cephenin genel çizgilerinde dikine görünüşler
daha ağır basmasına karşılık, burada oldukça enine bir görünüş hâkimdir. Fa-
kat yine de ön cephe yapının genel yüksekliğini taşmaktadır. En dışta yu-
varlatılmış bir köşe silmesi, onun hemen yanında, içerde bir örgü motifi cep-
heyi üç yönden dönmekte, daha içerde birkaç sıra düz işlenmemiş silmeden
sonra, basık yayvan kemerli kısma ulaşmaktadır. (Resim 23, 24). Mukar-
naslarla zenginleştirilmiş kemer ayakları iki yanda köşe sütunlarının üstüne
oturmaktadır. Bu bitişler, çok basık ve cephenin olduğundan da enine uza-
masını sağlayan kemerin biraz olsun zengin görünmesini sağlamaktadır. Mu-
karnaslı kemer ayaklarının dış yüzlerinde, iki tarafta birer dolanmış yılan
figürü anımsatan süsler bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra en önemli
nokta, kemerin içine geniş söveli süslü bir kapının yerleştirilmiş olmasıdır.
Dört basamakla varılan ve içeriye derinlik yapan bu kapı kısmında, ön yüz-
deki geometrik geçmeler gibi iki sarkıtı bulunan, düz taş üzerine bir süsleme
kısımının tavanda yer alışıdır (Resim 27). Gerçekten bu taş levha zengin
şekilde süslenmiş olduğundan, girerken ilk dikkati çeken nokta olmaktadır.

İlk bakışta böyle geniş ve basık bir kemerin içine kapı yerleştirilmesi, genel
şema içinde oldukça yadırgatıcıdır. Ayrıca yapının bütünü içinde yabancı bir

²⁴ H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İst. 1927-35, s. 199 vd; İ. H. Uzunçarşılı,
Kitâbeler, İst. 1927, C. I, s. 119; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*,
Paris 1934, C. II, s. 61-63, şekil 42-43, res. XVI, 2; A. Demiray, *Resimli*
Amasya, Ankara 1954, s. 42; K. Erdmann, *Zür Türkischen...*, s. 13, not 50.

²⁵ Bk. not 24.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

unsur olarak durmaktadır. Buna rağmen türbe, bir takım deneme ve yeniliklerin varlığını ortaya koymaktadır. Bu yüzyılda *Selçuklu* sanatında yeni yeni değişmelerin ortaya çıkmağa başladığı bilinen bir gerçektir. Bu tip görünüm *Erken Osmanlı Mimarisi*'nde de mevcuttur. Ayrıca daha başka çevrelerde de buna benzer örnekler bulunabilir. Bu tip bir cepheyi, yine Amasya'da nehrin karşı kıyısında kayalara oyulmuş mezar anıtlarıyla bir dereceye kadar bağlantılı görmek mümkündür. Burada çok başka stil içinde aynı düzen tekrarlanmaktadır. Fakat bütün bu bağlantılara rağmen, bir kemerin içine kapı yerleştirilmesi anlayışı yalnız Amasya'ya bağlı kalmadığından, yukarıda sözünü ettiğimiz nokta kadar başka unsurların da söz konusu olduğu bir gerçektir. Herşeye rağmen Niğde *Beylerbeyi Türbesi*'ndeki eyvanın bir dereceye kadar örtülmesi burada daha ileri götürülmüş bulunmakta, bir bakıma tamamen kapalı beşik tonozlu türbelerle arada bir köprü ve atlama olduğuna işaret etmektedir. Fakat cephe anlayışı bakımından yepyeni bir düzenin varlığı da açıktır.

11. Amasya Kadınlar Türbesi

Amasya'da *Halifet Gazi Türbesi*'nin karşısında, sırtttadır. Şimdiye kadar üzerinde durulmamış olan bu türbenin Eyvan Tipi Türbelerin yeni bir örneği olduğu görülmektedir.²⁶ Halk arasında *Kadılar Türbesi* adıyla tanınmaktadır (Şekil 9, Resim. 28, 29, 30, 31, 32, 33).

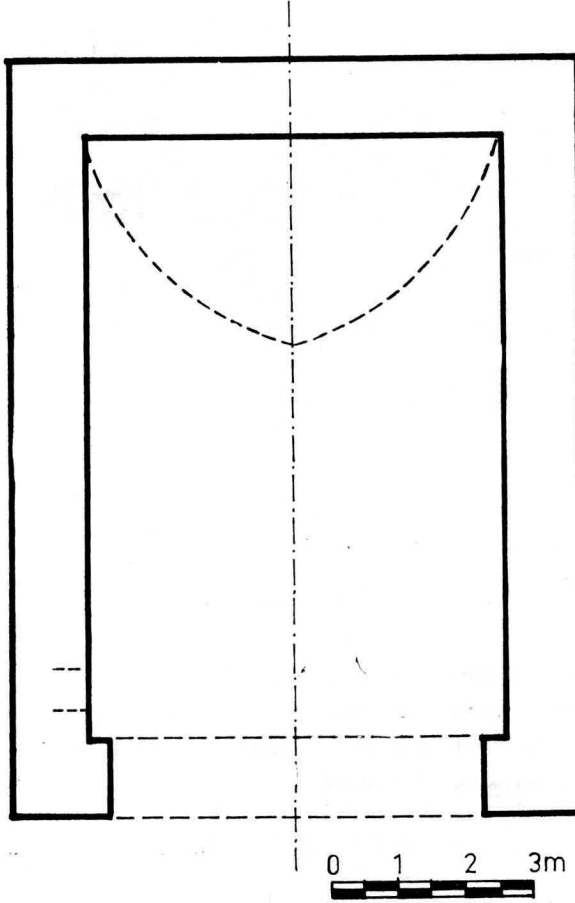
Dış yüzleri kesme taştan, diğer kısımları moloz taştan yapılmış olan türbe eğimli bir arazide yer alır (Resim. 28, 29, 30). Eyvanın büyük açıklığı *Halifet Gazi Türbesi*'ne bakmaktadır (Resim. 31, 32). İçinde atılmış şekilde mezar taşlarının yer aldığı bu türbeyi tarihlendirmek gerekirse, genel çizgileri ve diğer örneklerle olan bağlantı ve ayrılıklar göz önüne alınarak XIV. yüzyılın ikinci yarısına yerleştirmek mümkündür (Resim 33).

Yapının bütününü içine alan sivri beşik tonozlu eyvan dışarı açılırken, kesme taşlardan bir kemerle takviye edilmiştir. Bugün eyvanın ön kısmında bir set bulunduğu, yapının içine merdivenle inilmektedir. Girişte, merdivenin sol kısmındaki duvarın özelliğinden, eski şeklinin bu olmadığı, ve yapıya belki de diğer örneklerdeki gibi önden girilmediği anlaşılmaktadır. Önü toprakla

²⁶ Bu yapıdan K. Erdmann «anonim türbe» diye bahsetmektedir. K. Erdmann, *Zür Türkischen...*, s. 13, not 50.

METİN SÖZEN

dolu bulunduğundan kesin bir şey söylenemezse de, merdivenin hemen bitiminde, sol duvarda bir kemerin varlığı, ve alta kadar sonradan doldurulmuş olması, muhtemel bir açıklığa işaret etmektedir (Resim 31). Buranın giriş

Şekil 9. Amasya - Kadılar Türbesi plânı.
Amasya - Kadılar Türbe, plan

veya geçit olarak kullanılması mümkündür. Bu durumda türbe genel kuralların biraz dışına çıkmaktadır. Tipik özellik, bu formda türbelerin çoğunda, tam ortada iki yandan çıkışı olan merdivenlerin kullanılmasıdır. Buranın du-

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

rumu da belki böyledir, fakat çevresindeki toprağın kaldırılması, yapının gerçek boyutlarla ortaya çıkması gerekmektedir.

Ön yüzünde eski karakterini ortaya koyacak tek belirti, girişe göre sol kısımda, altta kalmıştır. Burada yalın bırakılmış iki sıra silme dikkati çekmektedir. Herhalde bu silmeler üç yönde yapıyı dönmekteydi, fakat diğer kısımlarda kesme taşlar düştüğünden alttan moloz taşlı kısım ortaya çıkmıştır.

*Kadılar Türbesi*yle Amasya'da Eyvan Tipi Türbelerin yeni bir örneğiyle karşılaşmış olmaktadır. Bu yönden alınınca, bu tip türbelerin belirli yerlerde toplanmış olduğunu söylemek mümkündür. Amasya bu konuda gösterilebilecek en seçik yerlerden biridir.

12. Amasya - Şadgeldi Paşa Türbesi

Şadgeldi Paşa Türbesi, *Kadılar Türbesi*'nin alt kısmında, *Halifet Gazi Türbesi*'nin tam karşısındadır (Şekil 10, Resim. 34, 35).

Türbenin adına yapıldığı *Şadgeldi Paşa*, Amasya ve çevresinde bir süre beylik sürmüş kişidir. 1382 yılında *Kazova*'da *Kadı Burhanettin* ile yaptığı savaşta ölmüştür.²⁷

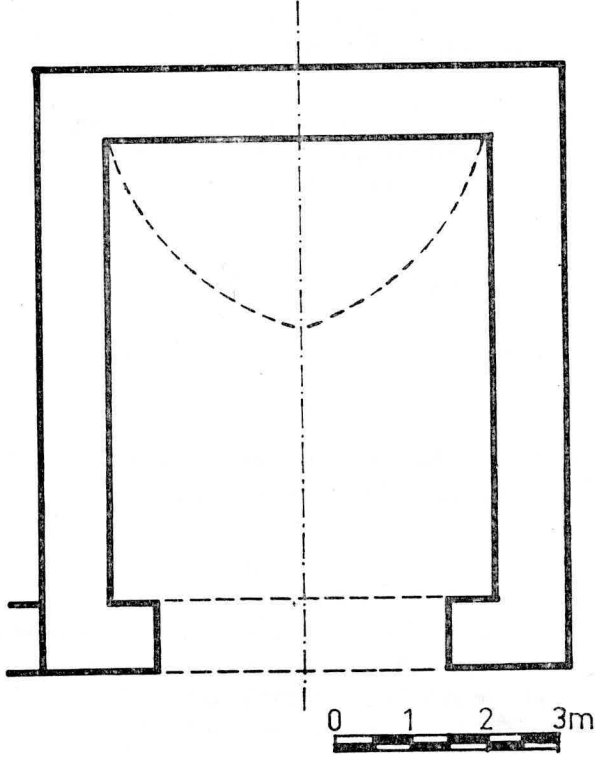
Türbede *Şadgeldi Paşa*'dan başka, *Emir Seyfettin Senkir bin Tabuk* yatmaktadır. 1381/82 m. (783 h.) yılında yapıldığı anlaşılan bu türbenin temel kısımlarında devşirme taşlar, diğer kısımlarda kesme taş, yer yer moloz taş ve tuğladan malzemeye yer verilmiştir.²⁸ Bütün yapı hafif şişkin bir beşik tonozdan ibarettir (Resim 34). Tonozun dışarıya açılan kısmındaki destekli keme-

²⁷ Amasya ve çevresinde *Ertenaogulları*'nın zayıflaması üzerine, buranın valisi *Hacı Kutluşah* bağımsızlığını ilân ederek bu bölgeyi idaresine almış, ve onun *Karamanlı Alaeddin Ali Bey*'le Konya'da yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine (1360) oğlu *Şadgeldi Paşa* başa geçmiştir. Amasya'yı bir kültür merkezi durumuna getiren *Şadgeldi Paşa* beyliğinin sınırlarını genişletmiş fakat 1382 yılında *Kazova*'da *Kadı Burhanettin*'le yaptığı savaşta ölmesi üzerine oğlu *Fahrettin Ahmet Bey* başa geçmiş, bu bey 1387 yılında *Osmanlıoğulları*'nın egemenliğini kabul etmesi üzerine *Amasya Beyliği* de son bulmuştur.

²⁸ H. Hüsameddin, aynı eser, s. 201; A. Gabriel, aynı eser, C. II, s. 63; A. Demiray, aynı eser, s. 60; İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, C. I, s. 106; K. Erdmann, *Zür Türkischen...*, s. 13, not. 50.

METİN SÖZEN

rin ancak alt kısımları günümüze dayanabilmiş, üst kısımları yıpranmıştır. Bu kemerin dayandığı kısım bir düzeye kadar taş olarak gelmekte, ve enine bir silmeyle kesildikten sonra, silmenin üstünde birkaç tuğla sırası ortaya çıkmakta, sonra yine tekrar kesme taşla dönüşmektedir.

Şekil 10. Amasya - Şadgeldi Paşa Türbesi plânı.
Amasya - Şadgeldi Paşa Türbe, plan.

Türbe bugün yol düzeyinden oldukça yukarıdadır. Önünde bulunan set yüzünden doğrudan doğruya yapıya girilememektedir. Setin özellikle konmuş olması mümkündür. Böylece türbe dışarıdan bir dereceye kadar ayrılmış olmaktadır. Bu durum diğer örneklerde, iki katlı oluşlarıyla halledilmiştir.

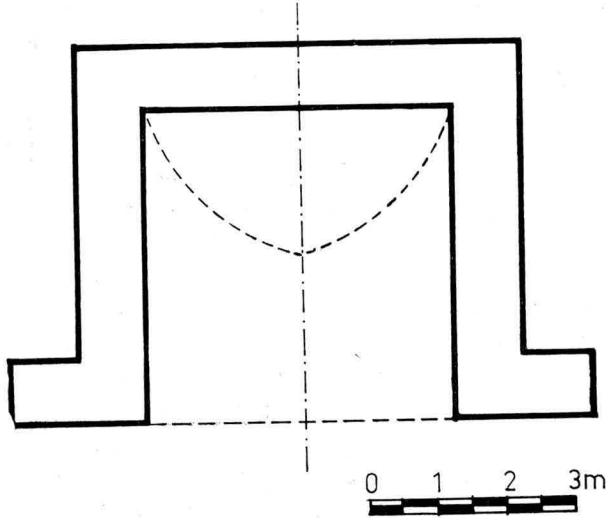
Yapının girişe göre sol tarafına, bitişik olarak bir çeşme yapılmıştır (Resim.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

35). Çeşmede özellikle üzerinde durulacak bir nokta yoktur. İç kısmında fazla derin olmayan sivri kemerli bir bölüm, üstünde üç satırlık yazıtı, altta musluk kısmı yer almaktadır.

Şadgeldi Türbesi'nin Amasya'daki en yakın örneği *Kadılar Türbesi*'dir. İkisinin birbirinden ayrılan noktası, *Şadgeldi Türbesi*'nin ön yüzünde üç yönde dönen silmeler yerine, enine bir silmenin konması ve her yerin yalın bırakılmasıdır. *Kadılar Türbesi*'nde de buradaki gibi önde bir set kısmının olması gerekir, fakat bugün görünen set orjinal değildir.

İkisi de bir bakıma aynı, tek eyvanlı formun biraz değişik ve yalınlaştırılmış şekline örnek olarak verilebilir.

Şekil 11. Kastamonu - Atabey Türbesi planı.
Kastamonu - Atabey Türbe, plan.

13. Kastamonu - Atabey Türbesi

Kastamonu'da, *Atabey Camisi*'nin kuzey giriş kapısının karşısında bulunmakta, bu yüzden *Atabey Türbesi* adıyla tanınmaktadır.²⁹ Yer yer düzensiz onarımlar görmüş olmasına rağmen gerçek biçimini kaybetmemiş, ana şeklini günümüze kadar koruyabilmiştir (Şekil 11, Resim. 36).

²⁹ A. Gökoğlu, aynı eser, s. 287, K. Erdmann, *Zür Türkischen...*, s. 13, not. 50.

METİN SÖZEN

Yapının tarihini veren yazıtı kemerin üzerine konmuştur. Bu yazıtın bazı kısımları bozulduğundan açık olarak yapılanı, yaptıranı ve tarihi konusunda bilgi edinemiyoruz. Bununla beraber kemerin sol tarafındaki «İsna... semanimiye» yazısından yapının sekizyüz küsur yıllarına doğru yapılmış olduğunu öğrenebiliyoruz. Bu tarihlerde Kastamonu ve çevresi *Candaroğulları Beyliği* egemenliği altındaydı. Kemerin sağındaki yazıt parçasında ise ancak «Emere bi imareti» yazısı okunabilmektedir.³⁰

1292 yıllarına doğru bu bölgede egemen olmaya başlayan *Candaroğulları*'nın buradaki varlığı 1460 yılına kadar sürmektedir. Türbenin üzerindeki sekizyüz küsur yazısına göre, bu yapının en erken 1397, en geç 1460 yılları arasında yapılmış olması gerekir. Kesin bir yargıya varmak mümkün değilse bile, türbenin aşağı yukarı XV. yüzyıl başı veya ilk yarısında yapılmış olduğu düşünülebilir.

Çok eğimli bir arazide yapılan türbe, tek katlı olarak düşünülmüştür. Hafif sivri bir kemerle dışarı açılan ana eyvanın ön kısmı bugün kapatılmış, dışarıya ancak iki pencere bir kapıyla bağlantı sağlanmıştır. Bu yüzden türbe gerçek kimliğiyle belirmemektedir.

Önemli kısımları kesme, diğer kısımları moloz taştan yapılmış bu türbe, diğerleri gibi dayanaklarla hareketlendirilmemiş, yan ve arka cepheleri yalın bırakılmıştır. Fakat buna karşılık ön cephede, duvardan iki yana taşan dayanaklar konarak ön cephenin yüzü genişletilmiştir. Devamlı silmelerin ön yüzü üç yönden dolaşması gerekirken, üst kısımları bozulduğundan kesintiye uğramaktadır. Bütün bu silmeler dışında, özellikle belirtmeğe değer bir süsleme yoktur. Ayrıca burada arazi eğimli olduğundan tek katlı yapıya doğrudan doğruya girilmektedir.

Eni boyu birbirine eşit bu türbenin iç kısmında üç tane tahta sanduka görülmektedir. Açılan birinden bir lahit çıkmış olmasına rağmen, üzerindeki yazılar okunmayacak kadar bozulmuş bulunmaktadır. *Candaroğulları*'na ait olması gereken bu üç kişinin kimlikleri kesinlikle anlaşılamamaktadır.

XV. yüzyıl başı veya ilk yarısından kalma *Atabey Türbesi Candaroğulları Devri Türbeleri* içinde özel bir yer almaktadır. Bunun yanı sıra Eyvan Tipi

³⁰ A. Gökoğlu, aynı eser, s. 287.

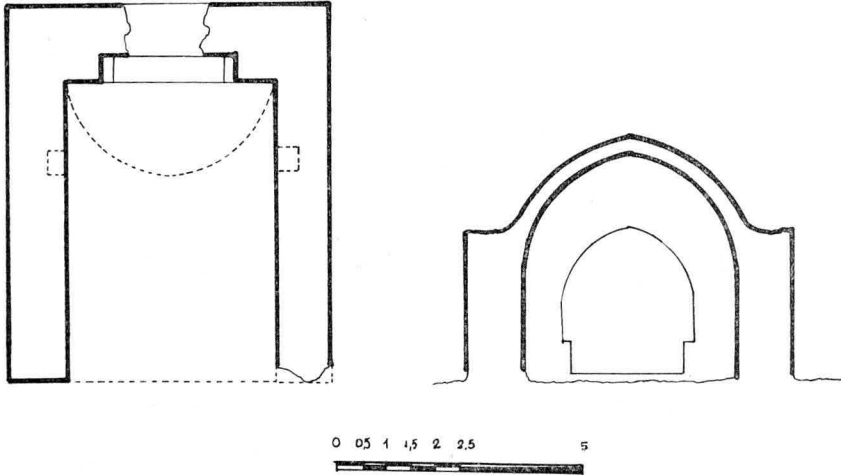
ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBE

Türbelerin bu yüzyıldaki aldığı şekil bakımından da üzerinde önemle durulması gerekir. Aynı özellikleri taşımakla beraber diğer örneklerle bir arada düşünülürse bazı farklılıkların ortaya çıkmış bulunduğu da açık bir gerçektir.

Önündeki çeşme aynı devirden olmadığı için bu yapıyla bir arada düşünmek gerekir .

14. Eski Pertek - Kimliği Bilinmeyen Bir Yapı

Tunceli'nin Pertek ilçesinin *Eski Pertek* denen kısmında bazı yapılarla karşılaşırız. Buralar terkedildiği için, yapılar da yıkılmağa yüz tutmuş durumdadır.³¹ Bunlar içinde özellikle bir yapı dikkatimizi çekmektedir. Kesinlikle kimliği açıklanamayan bu yapının türbe olması kuvvetle muhtemeldir (Şekil 12 a, 12 b, Resim. 37).

Şekil 12a. Eski Pertek - Kimliği bilinmeyen bir yapının plânı.

Eski Pertek - Plan of unknown building. (METU) publication).

Şekil 12b. Eski Pertek - Kimliği bilinmeyen bir yapının kesiti.

Eski Pertek - Section of unknown building. (METU publication).

³¹ İ. Akçay, **Keban Barajı'nın meydana getirdiği göl sahası içinde kalacak olan Türk eserleri üzerinde, yerinde yapılan bir araştırma**, Türk Kültürü, Ağustos 1966, s. 922; **Doomed by the dam**, Ankara 1967, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü Yayını, s. 10-11, bir fotoğraf plân ve kesit. Bu kısım yapılmakta olan Keban Barajı göl alanı içinde kalacaktır,

METİN SÖZEN

Moloz taşlardan yapılmış olan bu yapının üstü basık bir beşik tonozla örtülüdür, ve tonozu doğu yönüne kesintisiz açılmaktadır. Dışarı açılan kısımda destek kemerler kullanılmamış, fakat daha düzgün işlenmiş taşlara yer verilmiştir. Buna ait tek kalıntı, girişe göre sol tarafta, zemine yakın kısımda görülmektedir. Yapının iç kısmında, batıdaki daha geniş olmak üzere, üç duvarda da birer niş bulunmaktadır.

Kesinlikle yaparı, yaptıranı, devri, kimliği bilinmeyen bu yapı genel görünüşüyle en çok Eyvan Tipi Türbelere yaklaşmaktadır. Bu durumda daha önce yapılan tarihlendirmenin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.³² Genellikle buradaki yapılar XVI. yüzyıldan kalma Osmanlı eserleridir. Bu yüzden diğerleri gibi konusunu ettiğimiz yapı da aynı tarihler içinde düşünülmüştür. Türbe olarak düşünülebilecek bu yapının diğerlerinden daha erken bir tarihe götürülmesi mümkündür. Gerçi yapının formu dışında elimizde sağlam bir belge yoktur, ve taş işçiliği bunu tam olarak açıklayacak durumda değildir. Aşağı yukarı bu şekilde işçilik gösteren Eski Pertek'te bir *hamam*, bir *imaret* veya *han* olması mümkün iki yapı daha vardır. Camiler işçilik yönünden bu gurup yapılardan ayrılmaktadırlar. Bütün bunlara rağmen bu yörede, *Selçuklu* ve *Artukoğulları*'nın varlığı bize ister istemez daha erken bir tarihin söz konusu olabileceğini göstermektedir.³³

Hakkında bilgi toplayabildiğimiz bu örneklerden başka, Anadolu'da daha başka, aynı formda türbelerin bulunması gerekir. Şimdiye kadar varlıklarını bildiğimiz fakat özel olarak inceleyemediğimiz bazı türbelerin üzerinde durmayacağız.³⁴

³² Doomed by the dam, s. 10 da bu yapı Osmanlı devri içinde düşünülmüş ve XVI. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

³³ Gerçi Eski Pertek'teki yapıların çoğu Osmanlı Devri eseridir, fakat bu bölgede *Selçuklu*'lar devrinden eserlerin varlığı bize kimliği kesinlikle belli olmayan bu yapıyı erken bir tarihe götürme olanağı vermektedir. Örnek olarak yine bu yörede Han İbrahim Şah köyündeki *Han*'ın ve aynı devirden diğer yapıların ortaya koyduğu gibi, başka tarihlendirmeler yapmak mümkündür. Bu konuda bk: O. Aslanapa, 1959 *Haziranında bir Doğu Anadolu gezisinden notlar*, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresine sunulan tebliğler, Ankara 1962, s. 26; İ. Akçay, *aynı eser*, s. 921; Doomed by the dam, s. 44-47, plân, kesit ve fotoğraflarla.

³⁴ Bunlardan ilki Kayseri-Erkilet arasında yolun sağ kısmına raslayan bir yerde bulunmaktadır. Adı bilinmiyen bu türbe askerî bölge içindedir. K. Erdmann belirtmekle yetinmiştir. (K. Erdmann, *Zür Türkischen...*,

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

YAPILARIN GURUPLANDIRILMASI

Eyvan Tipi Türbeler başlığıyla bir araya topladığımız ve teker teker incelemeğe çalıştığımız bu yapıları, bazı değişik yanları ve özelliklerinden dolayı, kendi içlerinde gruplandırmanın gerekmektedir. Ancak böyle bir gruplandırmadan sonra gelişme çizgisi ortaya konabilir. Bundan dolayı türbeleri ikiye ayıracak, paralellikler bulunan bazı yapıları da üçüncü bir grup altında vereceğiz.

1. Eyvanın bütünüyle dışarı açıldığı türbeler

Bu guruba incelediğimiz yapıların büyük bir çoğunluğu girmekçe, ve bunlarda aralarında başka yönlerden değişiklikler göstermektedir. Eyvanın tanımına sıkı sıkıya uyan bu grup yapılar şunlardır : Seyitgazi'deki *Eyvan Türbe* (XIII yy. ilk çeyreği), Osmanköyü *Herdene Babar Baba Türbesi* (XIII yy. ortası veya üçüncü çeyreği), Gazlıgölakviran Köyü *Saya Baba Türbesi* (XIII yy. or-

s. 13, not. 50). İkinci örnek Niksar'da bulunmaktadır. Bunun hakkında da diğeri gibi fazla bir bilgiye sâhip değiliz. K. Erdmann buna ait bilgiyi **Riefstahl**'ın albümünde 46. noda yer aldığını bildirmekte, fazla bir açıklama yapmamaktadır. (K. Erdmann, **Zür Türkischen...**, s. 13, not. 50). Niksar'da eyvan tipi türbeye bugün raslanmamakta, fakat beşik tonozla örtülü **Hacı Çıkrık Türbesi** 1183 m. (578 h.) gibi erken bir tarih taşımaktadır. Moloz ve kesme taşların kullanıldığı bu yapının **K. Erdmann**'ın konusunu ettiği türbe olmasa gerektir. O zaman Niksar'da bir Eyvan Tipi, bir de kapalı beşik tonozla örtülü türbenin varlığı ortaya çıkmaktadır (İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, C. 1, S. 62; D. Kuban, *Anadolu - Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*, İst. 1965, s. 148).

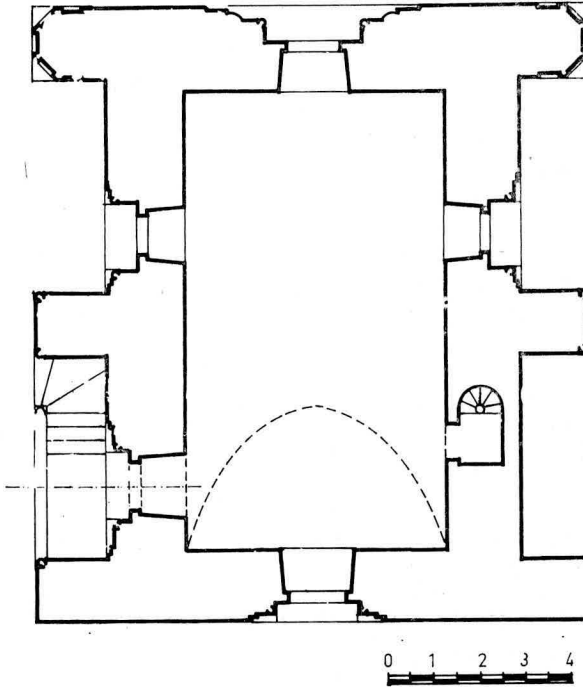
Yine K. Erdmann'ın saraylar konusunda yazdığı bir makalesinde Turhal yakınında **Dazya Camisi**'nin eyvan kısmının saray olabileceğini söylüyor ve mihrabın sonradan eklendiğine işaret ediyor. Beşik tonozlu tek bir eyvan şeklinde biçimlenmiş bu kısmın saray olması biraz şüpheli görülmektedir. İnceleme fırsatı bulamadığımız bu yapının saraydan çok Eyvan Tipi Türbenin diğer bir örneği olması ihtimali üzerinde durmakla yetineceğiz (K. Erdmann, *Seraybauten des dreizehnten Jahrhunderts in Anatolien*, *Ars Orientalis*, Michigan 1959, C. III, s. 93, şekil N). Bu saydıklarımızın yanısıra yine K. Erdmann Karaman'da **Emir Musa Türbesi**nin de bu guruba girdiğini yazmaktadır. (K. Erdmann, **Zür Türkischen...**, s. 13, not. 50). Bütün bu yapıların teker teker yeniden incelenmesi gerekmektedir. Biz şimdilik not olarak belirtmekle yetineceğiz.

METİN SÖZEN

tası veya üçüncü çeyreği), Akşehir *Emir Yavtaş Türbesi* (1256 civarı), Boyalıköy *Eyvan Türbe* (XIII yy. ikinci yarısı), Kastamonu *Aşıklı Sultan Türbesi* (XIII yy. son çeyreği), Konya *Mevlâna Dergâhı arkasındaki türbe* (XIII yy. sonu, XIV başı) Konya *Gömeç Hatun Türbesi* (XIII sonu, XIV başı), *Amasya Kadılar Türbesi* (XIV yy. ikinci yarısı), *Amasya Şadgeldi Paşa Türbesi* (1381/82), Kastamonu *Atabey Türbesi* (XV yy. başı), Eski Pertek *Kimliği Bilinmeyen Yapı*.

2. Eyvan açıklığının teşkilâtlandırıldığı türbeler

Bu tip türbelere örnek olarak elimizde şimdilik iki yapı vardır. Bunlardan biri Niğde *Beylerbeyi Türbesi* (1325), diğeri *Amasya Sultan Mesut Türbesi* (XIV yy. ortası).

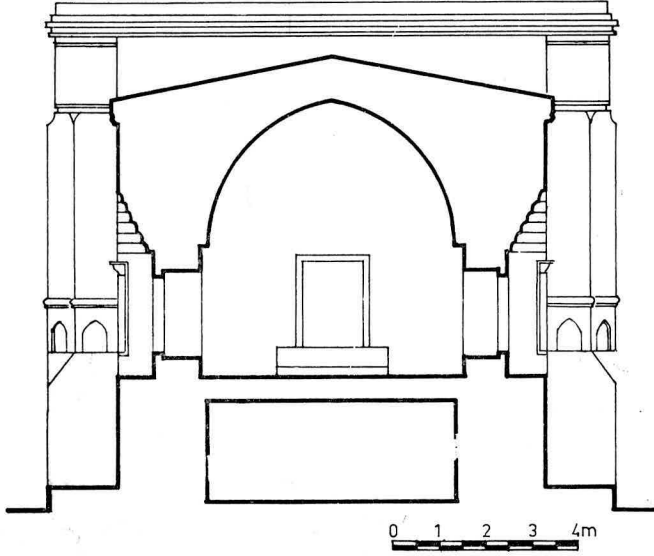

Şekil 13a. *Amasya - Turumtay Türbesi plânı.*
Amasya - Turumtay Türbe, plan.

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

3. Beşik tonozlu fakat eyvan özelliği olmayan türbeler

Bu tip türbeler eyvan karakterini taşımamakla beraber, iki gurup altında topladığımız türbelere, Anadolu'da değişik form taşıyan diğer türbelerden çok daha yakındır. Bu yüzden eyvan tipi türbelerden sonra konusu edilmeğe değer

Şekil 13b. Amasya - Turumtay Türbesi kesiti.
Amasya - Turumtay Türbe, section.

özelliktir. Bunlardan bir kısmı şunlardır : Amasya'da *Turumtay Türbesi*³⁵ (1278/79 m. 677 h.) (şekil 13 a, 13 b, resim. 38, 39, 40), Kayseri *Acem Türbesi*³⁶ (1327 Aralık/1328 Ocak, 728. Sefer), Kayseri *Emir Ali Türbesi*,³⁷

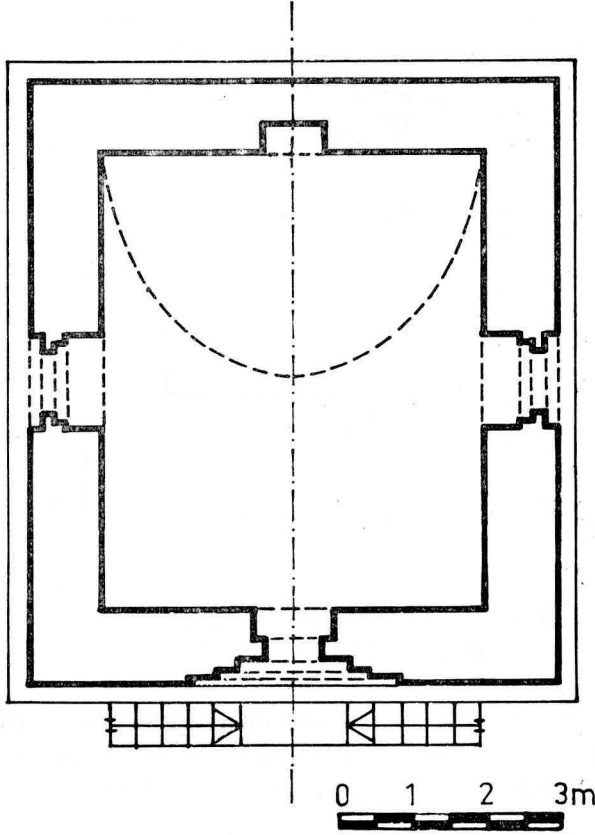
³⁵ **Turumtay** Türbesi dış ve iç görünüşü bakımından değişik etkileri üzerinde taşımaktadır. Birçok yönleriyle özel bir inceleme konusu olacak niteliktedir. A. Gabriel, aynı eser, C. II, s. 59-61, fig. 39-40.

³⁶ K. Erdmann **F. Taeschner**'e dayanarak **Acem Türbesi**'ni **Emir Şehab** adlı birine bağlamakta ve tarihlendirmektedir. Altında birçok mezarın bulunduğu mumyalığı, üstte, beşik tonozunun orta yeri destek kemerli bu yapı, üçüncü gurup türbeler içinde üzerinde durulması gereken önemdedir. Bu konuda bk: K. Erdmann, **Beobachtungen...**, s. 167, res. 7; **Weitere...**, s. 366; **Zür Türkischen...**, s. 13, not. 50.

³⁷ H. Ethem, Kayseriye Şehri, İst. 1915, s. 119; A. Gabriel, aynı eser, C. I,

METİN SÖZEN

(1351 m. 751 h.) (şekil 14 a, 14 b,) , Kayseri *Şeyh Burhanettin Mevlânâ*,³⁸ *Ablat Dede Maksut Türbesi* (XIV yy ikinci yarısı?) (Şekil 15). Bu örnekler kendi aralarında bile ayrılık göstermekte, fakat bir beşik tonoz örtüsü taşıma-
larından dolayı da aynı gurup içinde toplanabilmektedir.

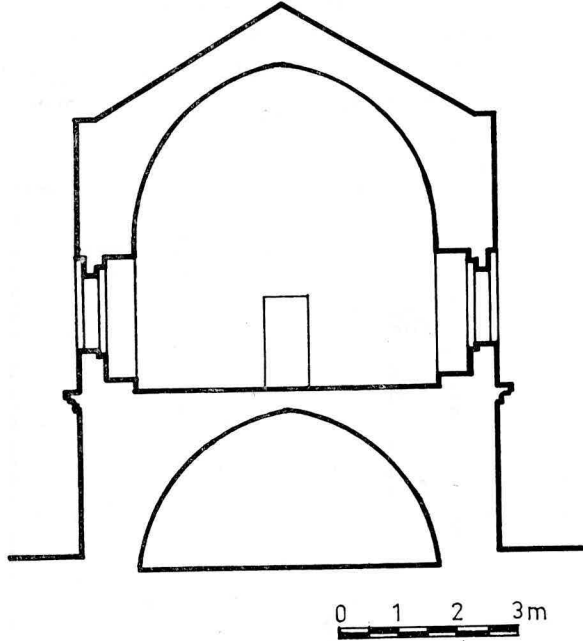

Şekil 14a. Kayseri - Emir Ali Türbesi plân.
Kayseri - Emir Ali Türbe, plan.

s. 82, fig. 54; K. Erdmann, *Beobachtungen...*, s. 167; *Zür Türkischen...*, s. 13, not. 50.

³⁸ *Acem Türbesi, Emir Ali Türbesi* gibi *Şeyh Burhanettin Mevlânâ Türbe-*
si'de Kayseri'de bulunmaktadır. Mezarlığa çok yakın olan bu türbe hak-
kında bk: K. Erdmann, *Weitere...*, s. 366; *Zür Türkischen...*, s. 13, not. 50

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Şekil 14b. Kayseri - Emir Ali Türbesi kesiti.
Kayseri - Emir Ali Türbe, section.

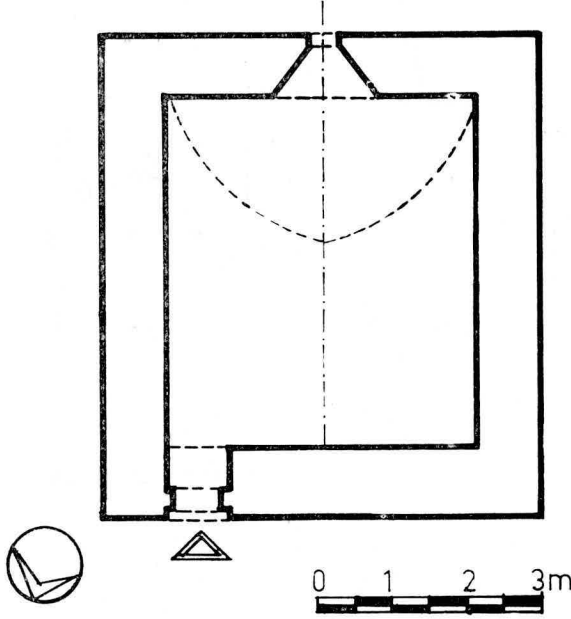
YAPILARIN GELİŞMESİ

İlk örnekleri XIII yüzyıl başlarına kadar inen Eyvan Tipi Türbeler dikkatle incelenecek olursa -belirli bir formu tekrarlamasına rağmen- kendi içlerinde devamlı diyebileceğimiz bir gelişme çizgisine sâhip oldukları görülür. Bu durumu ilk örneklerden itibaren adım adım izlemek mümkündür. Çoğu zaman ana şema aynı kalmakla beraber yine de bazı ayrılıklar, çeşitlenmeler kendisini göstermiştir.

Günümüze kadar dayanabilmiş ilk örneğin Seyitgazi'deki *Türbe* olduğunu kabul edersek, burada formun bütün özelliklerinin doğduğunu görürüz; altı marmyalık, üstte beşik tonozlu eyvan açıklığı, ve dışarda üç duvarın orta yerlerine raslayan dayanaklar. Bu şemada ilgi çeken yan, dışardaki dayanakların çok kenarlı oluşudur. Bu görünüş yalnız buraya özgü bir durumdur. Bundan sonra

METİN SÖZEN

bu tip dayanaklar terkedilmiş, üçgen şekline dönüşmüştür. Bunun örnekleri Osmanköyü *Herdene Baba*, Gazlıgölakvıran Köyü *Saya Baba*, Akşehir *Emir Yavtaş*, Boyalıköy *Eyvan Türbe*, ve Konya *Gömeç Hatun* türbeleridir. İki yan kenarların orta kısımlarında yer alan üçgen dayanaklara karşılık içlerinde yalnız

Şekil 15. Ablat - Dede Maksut Türbesi plânı.
Ablat - Dede Maksut Türbe, plan.

Boyalıköy'deki *Eyvan Türbe*'de dayanaklar üçe çıkarılmış ve böyle bir kullanımla Seyitgazi *Eyvan Türbesine* yaklaşılmıştır. Tek ayrım, daha önce söylediğimiz gibi çok kenarlı olmayıp, üçgen şekiller taşımasıdır. Bu türbeler aynı zamanda altta mumyalık, üstte eyvanlı kısım, ve iki yandan merdivenli çıkışılarıyla da bir grup içinde toplanabilmektedirler. Zaten genel özellikleri bakımından birbirlerine çok yaklaşmakta, bu tipin karakteristiğini çizmektedirler. Aynı form XIII yüzyılın sonları XIV yüzyılın başlarına kadar devamlı gelişmiş, anıtsallığa doğru yönelmiş, ve son örneğini de Konya *Gömeç Hatun* türbesinde vermiştir. Bu türbede, devamlı olarak yapıların genel yüksekliğini taşıyan ön cephe son noktalara kadar geliştirilmiş, bunun yanı sıra çinilerle bezelenerek zenginleştirilmiştir. Bir bakıma bu yapılarda herşey ön cephede toplan-

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

makta, hareket unsuru olan dayanaklara rağmen yan cepheler ikinci derecede kalmaktadır. Eyvanın varlığı da bunu göstermekte, geniş eyvan açıklığı bütün yapının ağırlık merkezi olmaktadır. Bunu bir adım daha ileri götürmek içinde, eyvanın açıklık kısmına iç ve dışa doğru çıkıntılar konarak bezemeyi kolaylaştıracak geniş ön yüzler elde edilmiştir. Bunu yukarıda verdiğimiz örneklerde daha seçik olarak görmektediriz.

Devamlı olarak ikinci derecede bir unsur gibi görünen mumyalık kısmı ise, bir bakıma anıtsal görünümüne yardımcı olmaktadır. Mumyalık kısmı yapının dikine çizgilerini kuvvetlendirmekte, ve üst kata iki taraflı simetrik bir çıkış sağlamak- tır. İçlerinde mumyalık kısmına özel önem verilen tek örnek Boyalıköy'de- ki *Eyvan Türbe*'dir. Bu yapıda, 9 kabartmalı taşın varlığı, taşların yüzeylerin- deki sahneler, eski bir kültürle açıklanabilecek nitelikte görünüşlerdir.

İçlerinde bütün saydıklarımız dışında bir özelliğin daha eklendiği tek yapı Konya'da *Gömeç Hatun* türbesidir. Bunda yan duvarların üstleri dendanlarla hareketlendirilmiştir. Çoğunun bu üst kısımları yıkılmış olsa bile, dendan izle- rini koruyabilecek olanları vardır, fakat onlarda da böyle bir belirtiyi raslan- mamaktadır. Bu yönleriyle XIV yüzyılın başlarına doğru gidildikçe bu tip türbelerin son şekillerini almış olduğu, artık ondan sonra değişime ve yalın- laşmağa yönelindiği dikkati çekmektedir.

Saydığımız örneklerin yanısıra bir gurup yapı daha vardırki bunlarda yan daya- naklar kaldırılmış, yalnız eyvan açıklığının iki tarafında kullanılmıştır. Bunun en tipik örneği Kastamonu *Atabey Türbesi*dir. Ayrıca artık iki katlı görünüş- lerin terkedildiği, bütün yapının tek katlı olarak düzenlendiği türbeler ortaya çıkmaktadır. Böylece genel görünüşte bir yalınlaşma ve değişiklik kendini gös- termiş, iki taraftan çıkışlı merdivenlerin olmayışı dikine çizgilerin zayıflama- sına yol açmış, ana özelliklerden bir bakıma tek bir eyvan kalmıştır. Üs:elik bu yapılarda ön cepheler büyük bir yalınlık içindedir ve zaman zaman beze- mesiz silmelerle yetinildiği görülmektedir. Bunların tipik örnekleri Amasya *Kadılar*, Kastamonu *Atabey* türbe'leridir.

XIV yüzyıldan sonra yalınlaşıp, yavaş yavaş özelliklerini yitirerek son bulan bu türbelerin yanısıra ikinci bir gurup olarak ele alabileceğimiz iki türbeyi bu arada belirtmemiz gerekir. 1325 tarihli Niğde *Beylerbeyi* türbesi ön cephesi bir payeyle ikiye bölünmüş. Amasya *Sultan Mesut* türbesinin kemeri içine bir kapı yerleştirilmiştir. Bu bir bakıma dışarı kapanmadır. *Sultan Mesut* tür-

METİN SÖZEN

besinde kapanma daha kuvvetle hissedilmektedir. İkisi de Türk Türbe Mimarisinde az rastlanır örneklerdir. Eyvan Tipi Türbelerin bu ikinci çizgisi birincisi kadar sürekli olmamış, iki örnekle yetinilmiştir. Bunlar bir bakıma XIV yüzyılda Anadolu Sanatındaki değişmelere, yenilenmelere birer örnek olarak gösterebilir, fakat bir gelişmenin çıkışları olarak alınamaz.

SONUÇ

Kapalı, beşik tonozla örtülü türbeleri bir dereceye kadar genel çizgimizin dışında sayarsak, Eyvan Tipi Türbeler XIII yüzyılın başlarında belirmiş, XIV yüzyılın başlarına kadar devamlı gelişme göstermiş, XIV yüzyıldan sonra yalınlaşmağa, bir yandan da iki örnekteki gibi çeşitlenmeğe yönelmiştir. Bu yüzyıllar göz önüne alınırsa, Anadolu Mimari Tarihindeki değişmelerle, bu türbelerin durumu arasında sıkı bir bağlantının var olduğu görülür. Bir bakıma *Beylikler Devri Mimarisi* ağırlığını koymakta, yeni atılımlarla karşımıza çıkmaktadır.

Bu değişim yıllarında, çeşitli örtü şekillerine bürünen birçok türbede, bir kenarın kemerle dışarı açıldığı veya önüne eyvanı andıran girişlerin bulunduğu görülmektedir. Özellikleri bakımından Eyvan Tipi Türbelere benzememekle beraber, dışarıya açılma eğilimleri yüzünden bu türbeler bir bakıma konumunun örnekleriyle bağlantılıdır. Bunlardan Konya'da *Sahip Ata*,³⁹ *Hasan Rumî*,⁴⁰ Ahlat'ta *Emir Ali*,⁴¹ (Resim 43, 44, 45), Eski Çine'de *Abi Bayram*,⁴² (Resim. 46), yine Konya'da *Mevlânâ türbesi*'nin⁴³ ilk şekli ve daha başka türbeler buna örnek olarak sıralanabilir. Bunlar aynı formu tekrarlamamakla beraber, bir yönde dışarı açılmaları bakımından birbirleriyle ilintilidirler.

³⁹ M. Ferit-M. Mesut, *Sahip Ata ve Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İst. 1924, s. 52-56; E. Diez-O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İst. 1955, s. 304; M. Önder, *Mevlânâ Şehri Konya*, s. 91-92; İ. H. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 719-722.

⁴⁰ XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek olan bu türbe için bk: K. Erdmann, *Zür Türkischen...*, s. 13, not. 50; İ. H. Konyalı, aynı eser, s. 725; Y. Özdoğan, aynı eser, s. 59.

⁴¹ Ahlat'taki *Emir Ali Kümbeti* çeşitli kişiler tarafından çeşitli şekilde tarihlendirilmiş bir yapıdır. XIII. yüzyıl teklif edenlerin yanısıra XVIII. yüzyıla götürenler de vardır. Yapının genel karakteri bu türbeyi daha çok XIV. yüzyıl içine yerleştirmemizi mümkün kılmaktadır. Bu konudaki bilgi için bk: A. Ş. Beygu, *Ahlat Kitâbeleri*, İst. 1932, s. 74, şekil 22; A. Gabriel, *Voyages Archéologiques dans la Turquie Orientale*, Paris 1940, s. 247, fig. 184, res. LXXXIX, 4; H. F. B. Lynch, *Armenia, Travels and*

ANADOLU'DA EYVAN TİPİ TÜRBELER

Çeşitli çağlarda çeşitli şekillerde karşımıza çıkan *Eyvan*, Anadolu'da da devamlı kullanılmış, kullanıldıkları yerlere göre de belirli biçimlere bürünmüştür. Fakat en tipik kullanımlar medreselerde, saraylarda ve konusunu ettiğimiz türbelerde karşımıza çıkmaktadır. Medreselerde bir eyvanın türbe olarak düşünüldüğü örneklerde mevcuttur, fakat bu yönlü bir kullanılmayla bağımsız eyvanlı türbeler arasında yine de bir ölçüde ayrılık vardır.⁴² Belki medresede eyvan yapının ağırlık merkezidir, fakat yine de belirli bir şemanın parçasıdır, ve türbe olarak kullanılması ikinci derecede bir noktadır. Halbuki bu tip türbelerde eyvan tek bir amaç için kullanılmış, bağımsız bir karektere bürünmüştür.

Bu yazımızla, *Eyvan Tipi Türbeleri* topluca bir arada incelemeğe çalıştık. Anadolu'da bu tip türbelerin sayısı bu kadar olmasa gerektir. Her yeni araştırmayla örneklerin artması, değişik özelliklerle görünüşlerin ortaya çıkması mümkündür. O zaman gelişme çizgisi daha da kuvvetle belirginleşmiş olacaktır.

Studies, New York - Bombay, 1901, s. 292; İ. Kafesoğlu, **Ahlat ve çevresindeki tetkik seyahati raporu**, Tarih Dergisi, İst. 1949, C. I, Sayı 1, s. 177.

⁴² K. Erdmann, **Zür Türkischen...**, s. 13, not 50. Bu türbenin dışarı açılan kemeri önünde büyük bir incir ağacı bulunduğundan kemerin görünümü tam olarak belirmemektedir.

⁴³ Konya Mevlâna türbesinin ilk şekli ve değişimleri konusunda bazı kaynaklarda bilgiye raslıyoruz. Bu kaynakların verdiği bilgiye göre ilk şeklinin konusunu ettiğimiz türbelere benzemesi mümkündür. (Ş. Uzluk, Mevlâna'nın Türbesi, Konya 1946). Bu konuyu ayrıca Halûk Karamağaralı uzun uzun eleştirmekte ve aydınlığa kavuşturmaktadır. Bk: H. Karamağaralı, Anadolu'da Moğol istilâsından sonra yapılan dinî mimarlık eserlerinin plân ve form özellikleri (Basılmamış doçentlik çalışması).

⁴⁴ Sivas **Keykâvus I Şifâhanesi** (1217), Kütahya **Vacidiye Medresesi** (1314-15), Aksaray **Zinciriye Medresesi** (1336-37), Peçin **Ahmet Gazi Medresesi** (1375-76), bir eyvanın türbe haline getirildiği medreselere örnek olarak gösterilebilir. Gerçi bu medreselerin bir eyvanlarının türbe olarak kullanılması ilk yapıldıkları yıllara raslamamakta, daha geç tarihlere doğru gitmektedir, fakat türbeye dönüştürülmüş olması da bir gerçektir. Bunların içinde ana bölümde eyvan yerine kubbenin kullanıldığı ve ayrıca bunun bir kemerle orta avluya açıldığı tek örnek **Ahmet Gazi Medresesi**dir.

THE IWAN TYPE TURBES IN ANATOLIA

Tomb building has a special importance in the development of Turkish Anatolian architecture. Several groups of türbes were studied and published so far. But a special group which we may call «the *iwan*-type» is less known. Gradual increase of our knowledge about this group has made it possible to trace their development more clearly.

In this paper, we attempt to present mostly known examples in a chronological frame.

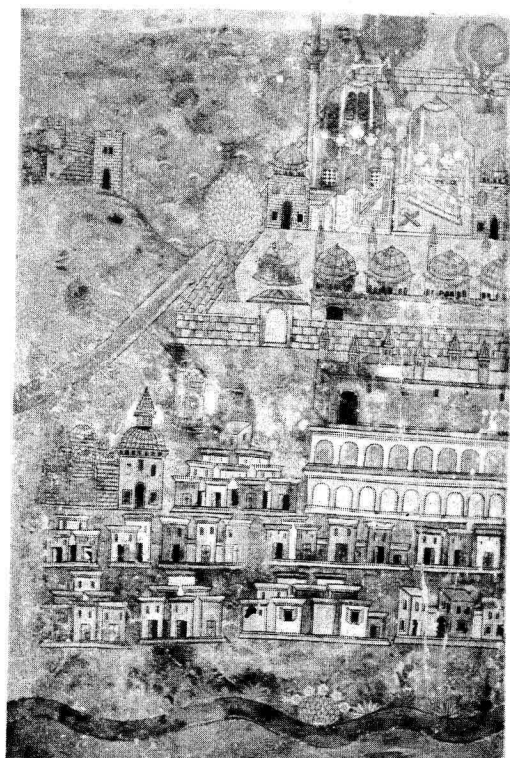
Generally the *iwan*-type türbe has a crypt on ground level and a barrel-vaulted *iwan* above it. In many instances the outer walls are furnished with buttresses. Some of them, such as Gömeç Hatun in Konya, have been lavishly decorated with faience mosaic.

The early examples of this group began to be built, as far as our present knowledge goes, in the first quarter of the 13th century. Its development took place between this date and early 14th century. It gradually became more simple, but elaborated in the details. Two late comers, the Beylerbeyi in Niğde and the Sultan Mesut in Amasya, present some planimetric differences.

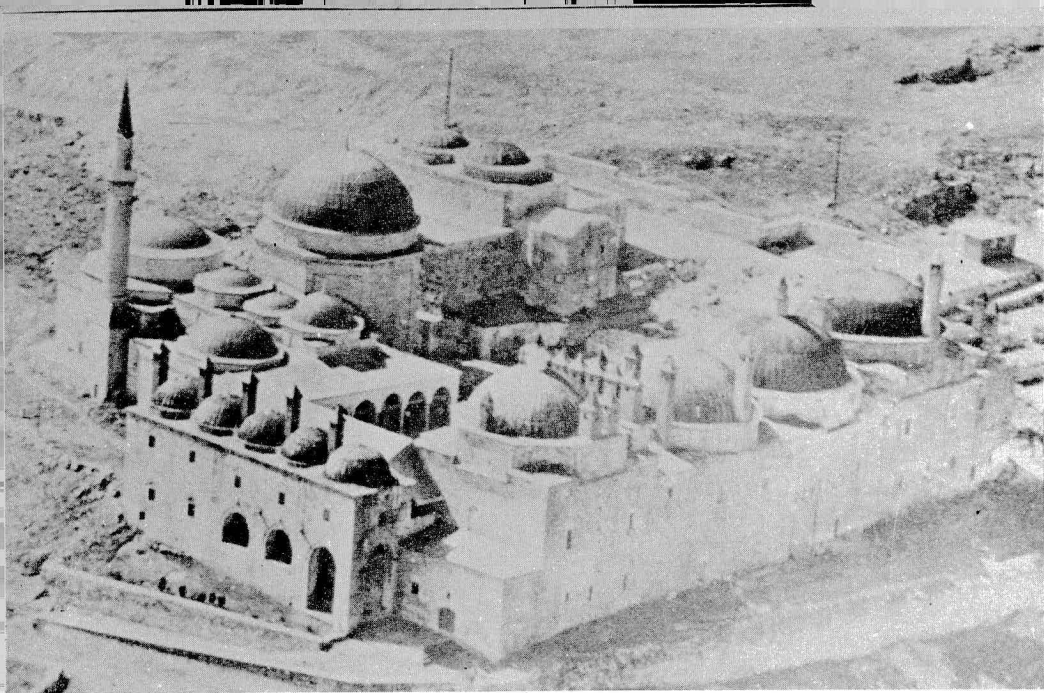
The simplification of the general structure as well as its decorative characteristics follows the main line of development of the Anatolian Turkish architecture.

It is to be hoped that new researchs will bring to light more information about this interesting group of Anatolian tomb.

RESİMLER

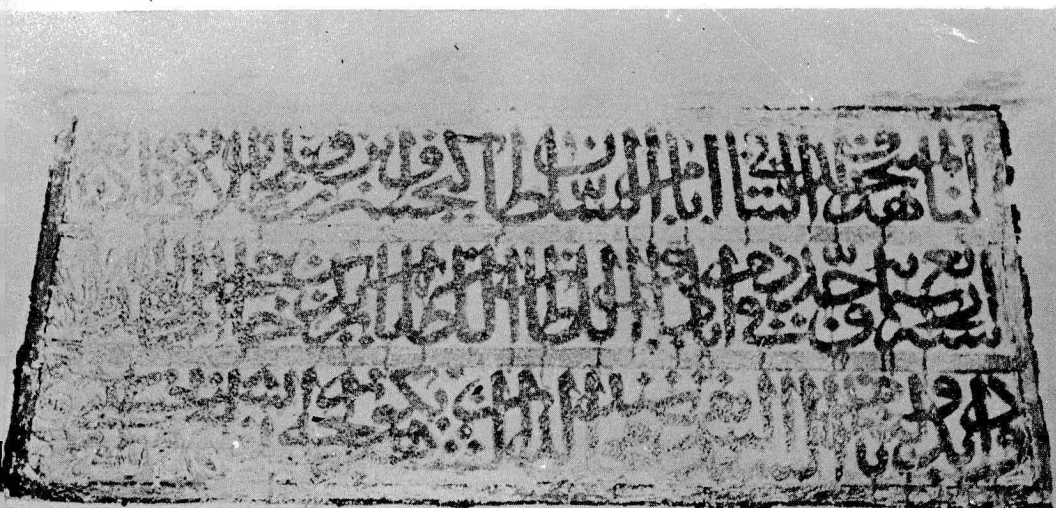

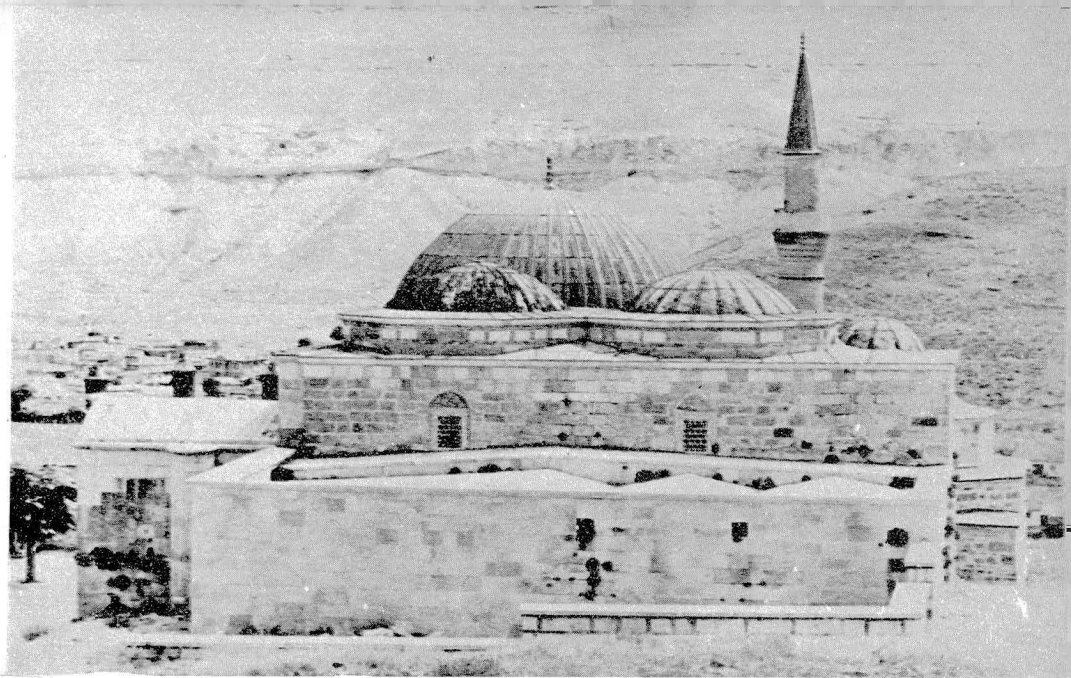
Resim 1. Seyitgazi — Kasabası (Nasuh el Matraki'den)
Town of Seyitgazi (from Nasuh el Matraki)

*Kesim 2 Seyitgazi — Battalgazi Tekkesi, genel görünüş.
Seyitgazi — Battalgazi Tekke, general view*

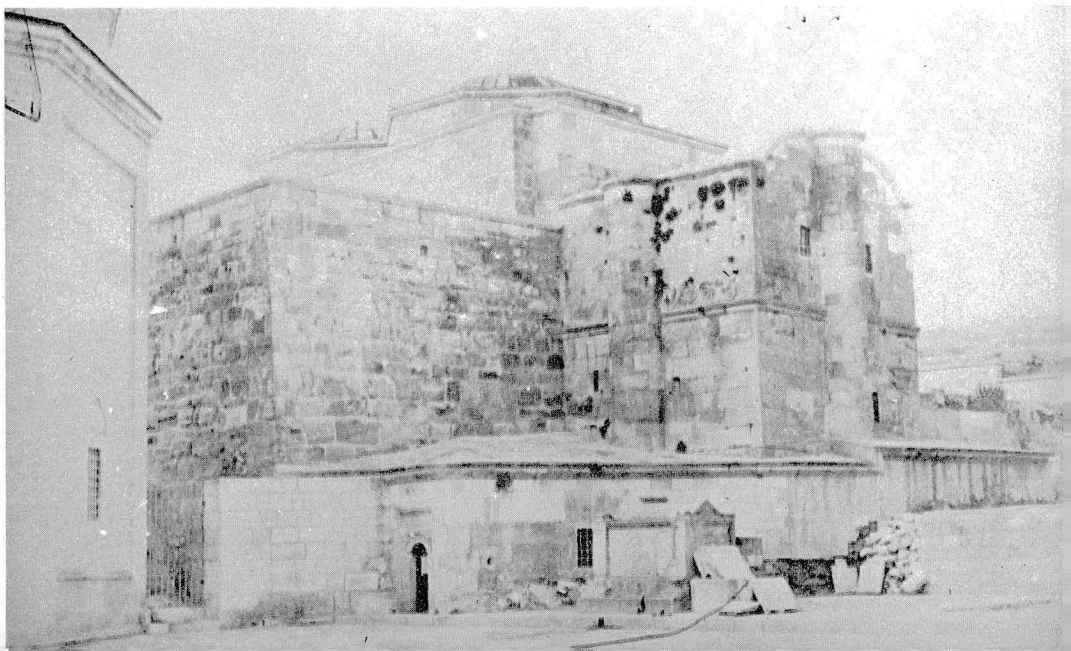
*Resim 3. Seyitgazi — Battalgazi camisi yazıtı.
Seyitgazi — Battalgazi mosque, inscription.*

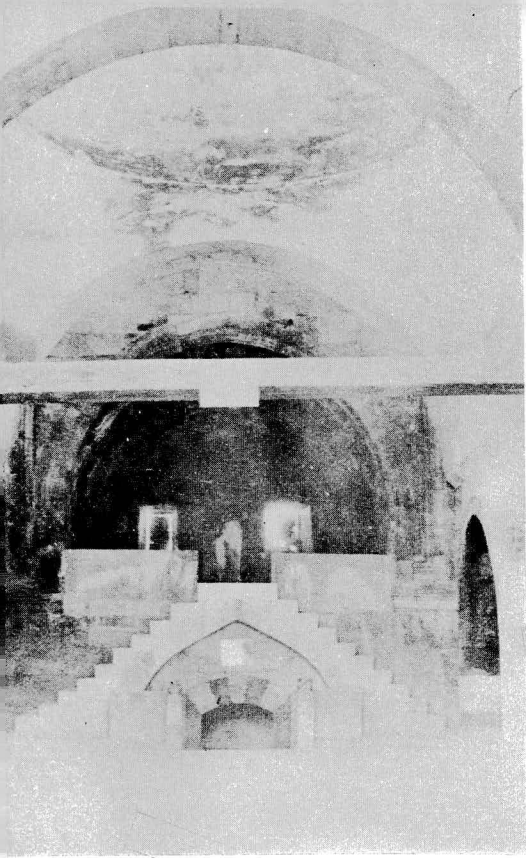

Resim 4. Seyitgazi — Medrese ve Türbenin doğudan görünüşü.
Seyitgazi — Medrese and Türbe, east view.

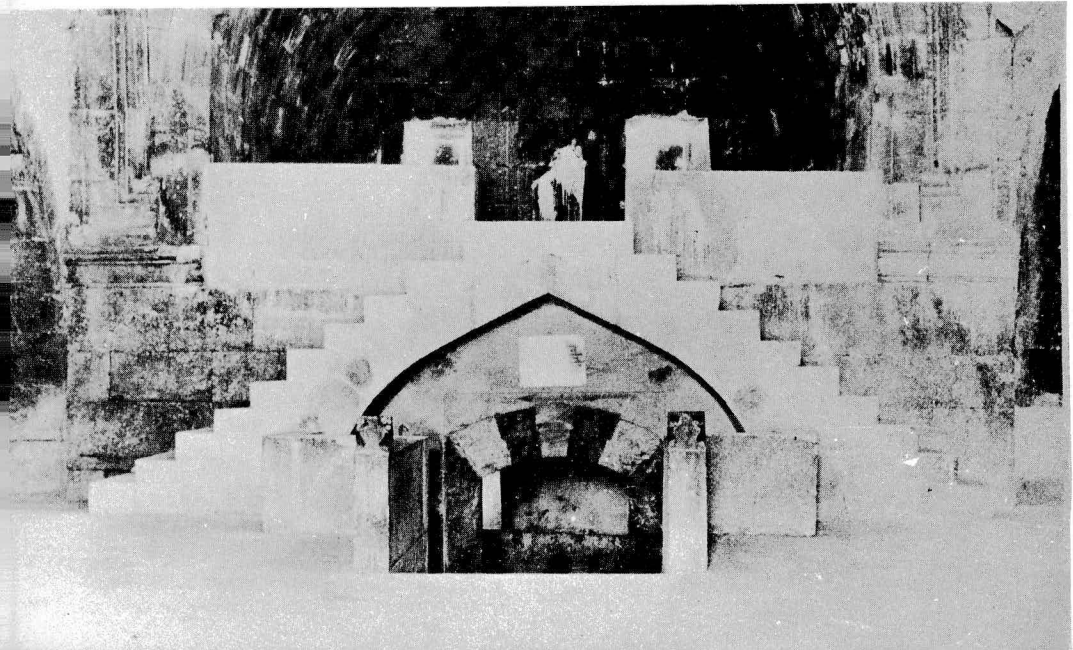
Resim 5. Seyitgazi — Medrese ve Türbenin güneybatıdan görünüşü.
Seyitgazi — Medrese and Türbe, southwest view.

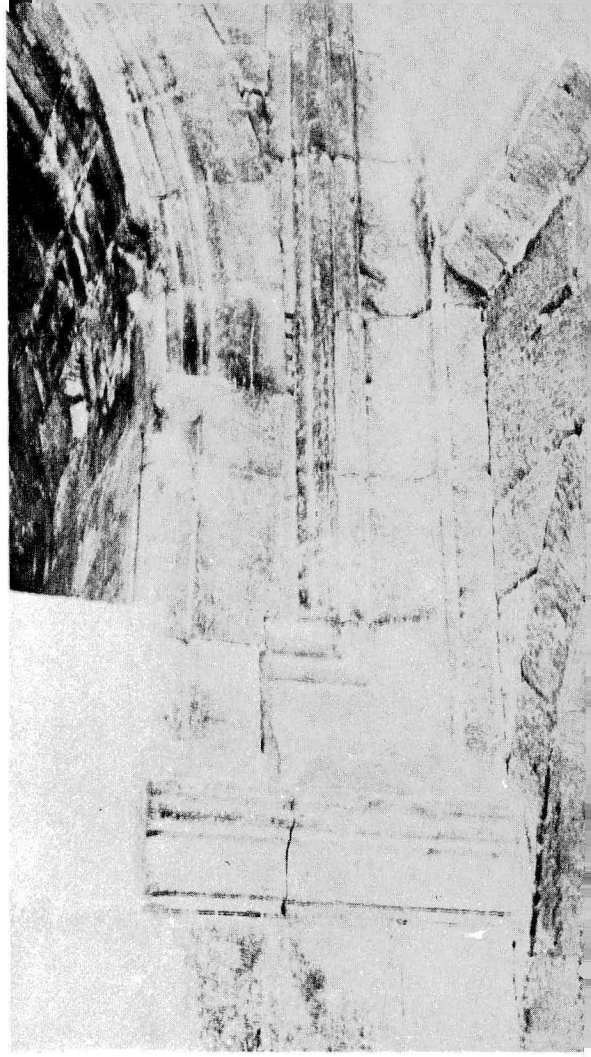

Resim 6. Seyitgazi — Türbe, ana cephenin Medrese avlusundan görünüşü.
Seyitgazi — Türbe, front view as seen from the courtyard of Medrese.

Resim. 7 Seyitgazi — Türbe, mumyalık kısma giriş ve üst kat merdivenleri.
Seyitgazi — Türbe, entrance to crypt section and upper floor stairs.

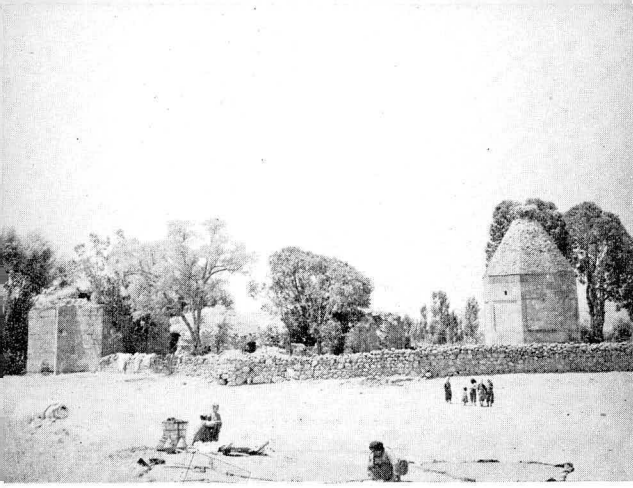

*Resim 8. Seyitgazi — Türbenin
Medrese ile bağlantı köşesi.
Seyitgazi — Detail of the
connection between tür-
be and medrese*

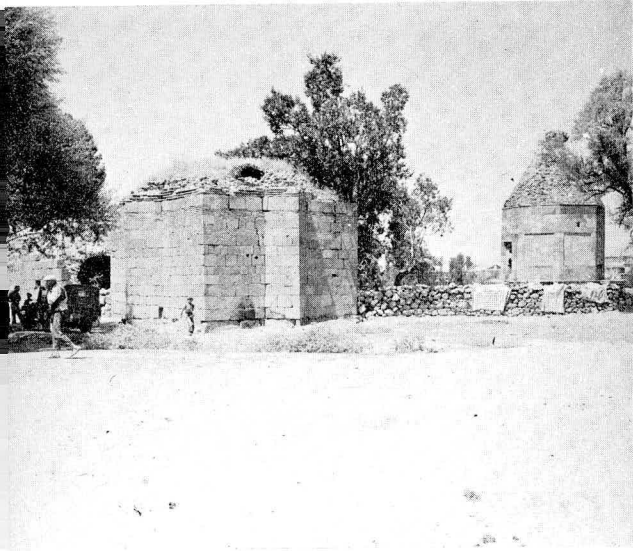

*Resim 9. Boyalıköy — Yapı gurubu-
nun batıdan görünüşü.
Boyalıköy — west view.*

*Resim 10. Boyalıköy — Yapı
gurubunun doğudan görünüşü.
Boyalıköy — east view*

*Resim 11. Boyalıköy — Eyvan
Türbe, arkadan görünüş.
Boyalıköy — Iwan Türbe, rear
view*

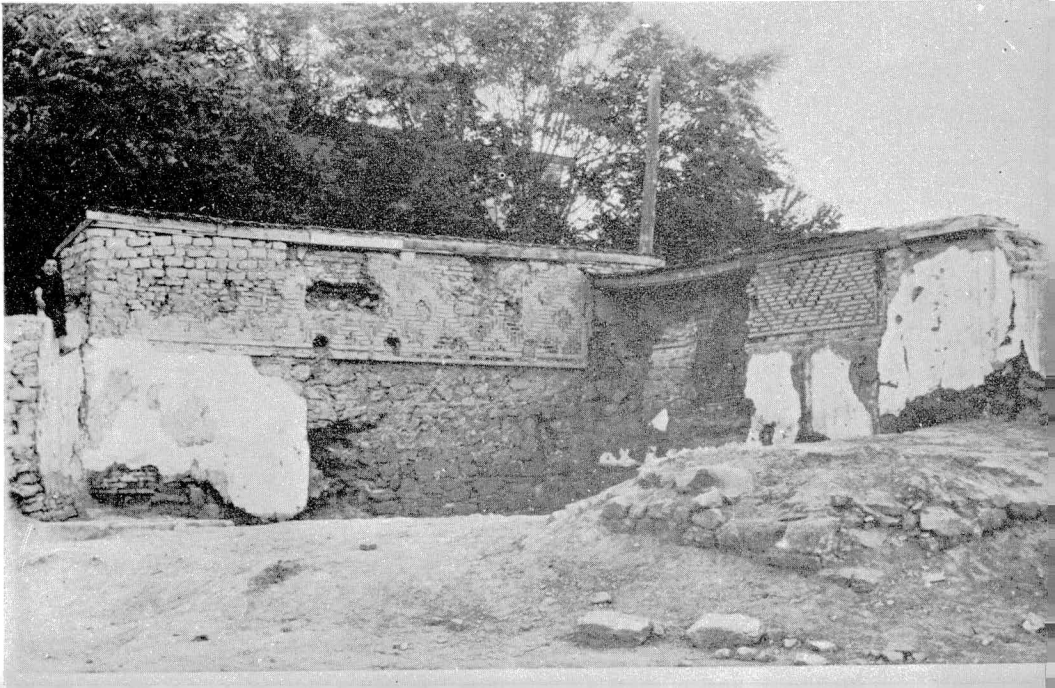

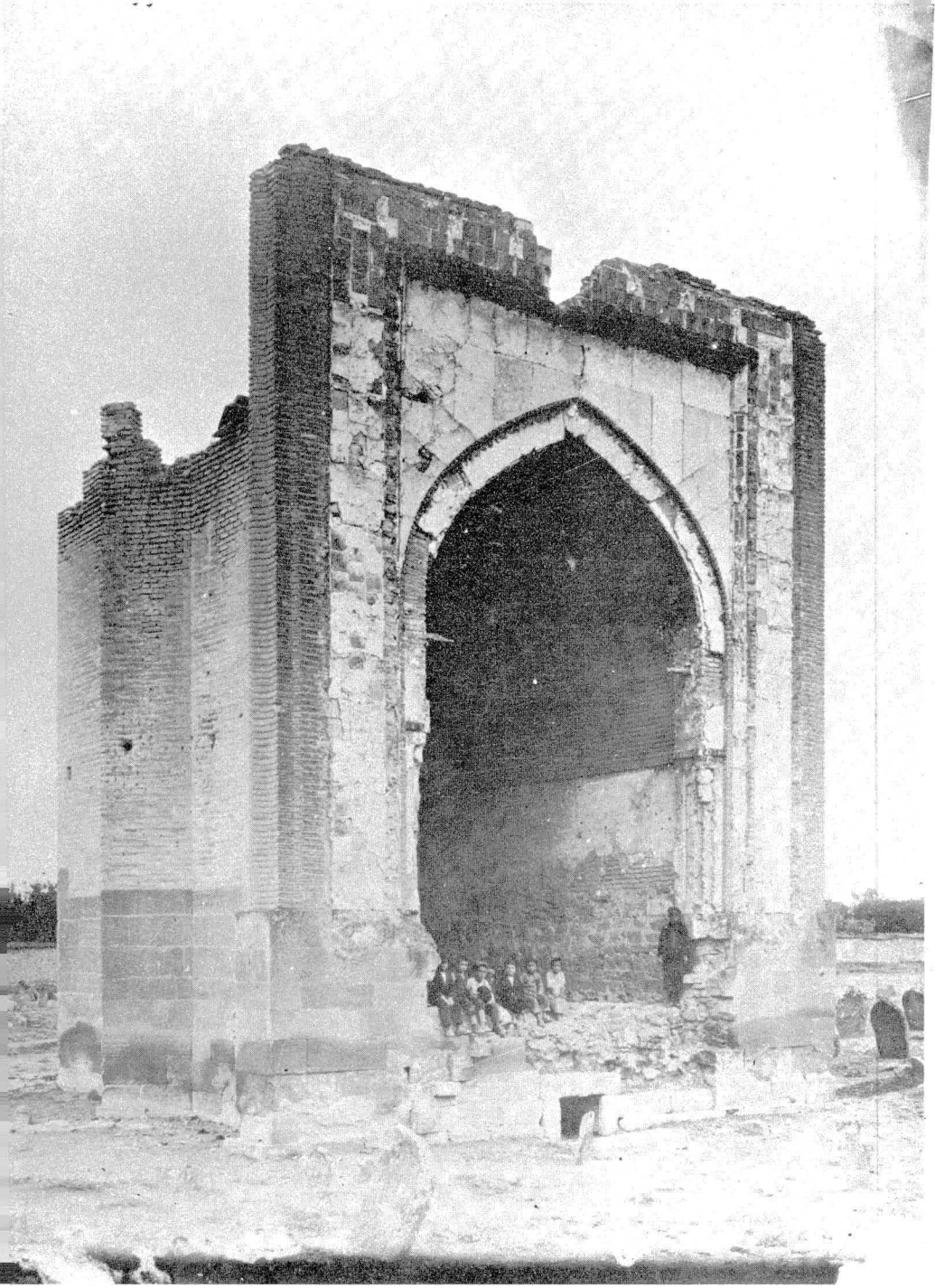
*Resim 12. Boyalıköy — Ey-
van Türbe, Medresenin içi-
nden görünüşü.
Boyalıköy — Iwan Türbe,
view from the interior of the
Medrese.*

*Resim 13. Boyalıköy — Eyvan Türbe, cephe görünüşü.
Boyalıköy — Iwan Türbe,
front view.*

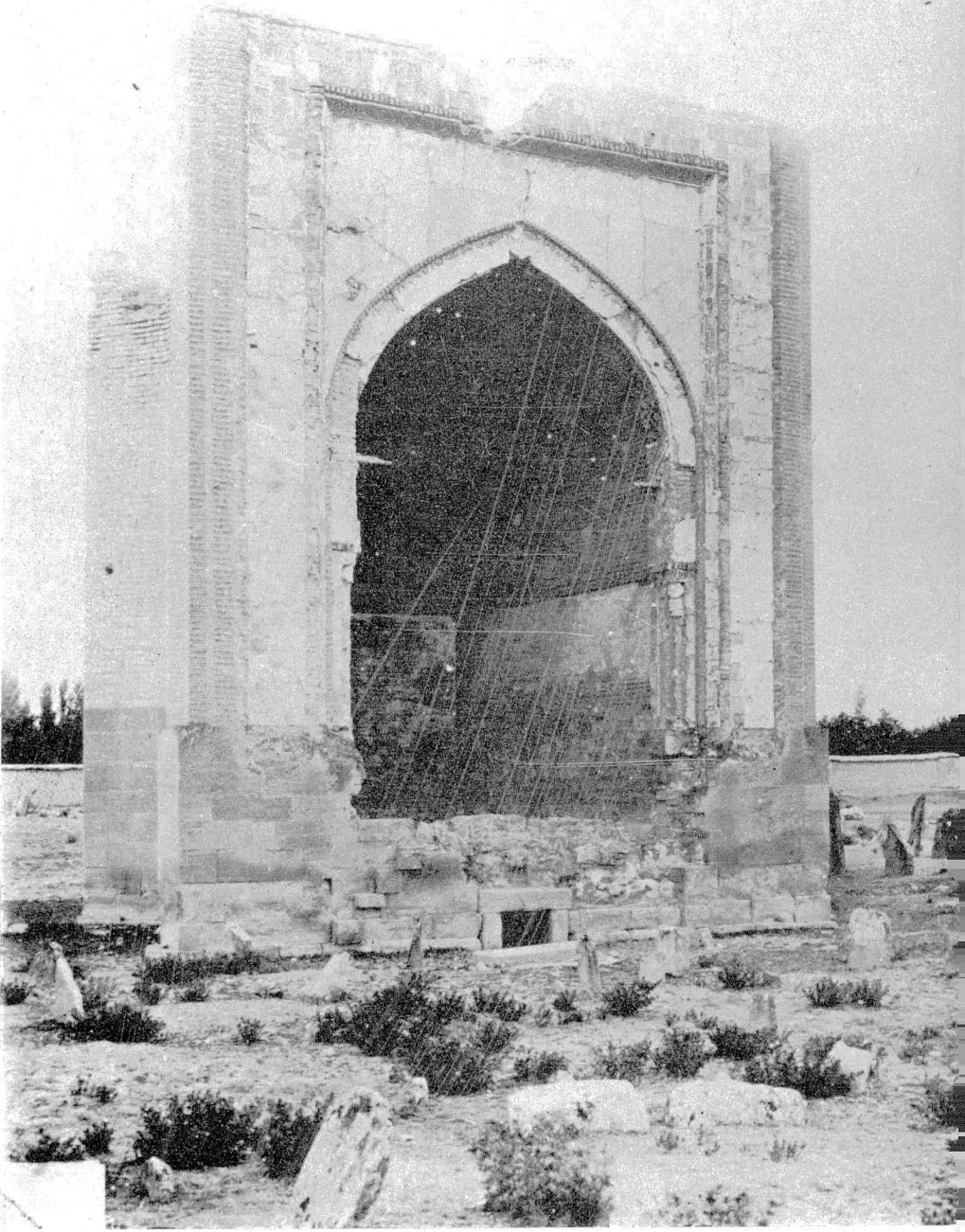

*Resim 14. Konya — Mevlâna Dergâhının arkasındaki Eyvan Türbe.
Konya — Iwan Türbe, behind Mevlânâ Dergâhı.*

Resim 15. Konya — Gömeç Hatun Türbesi, onarımdan önce çekilmiş eski bir resmi
Konya — Gömeç Hatun Türbe, an old photograph taken before the restoration.

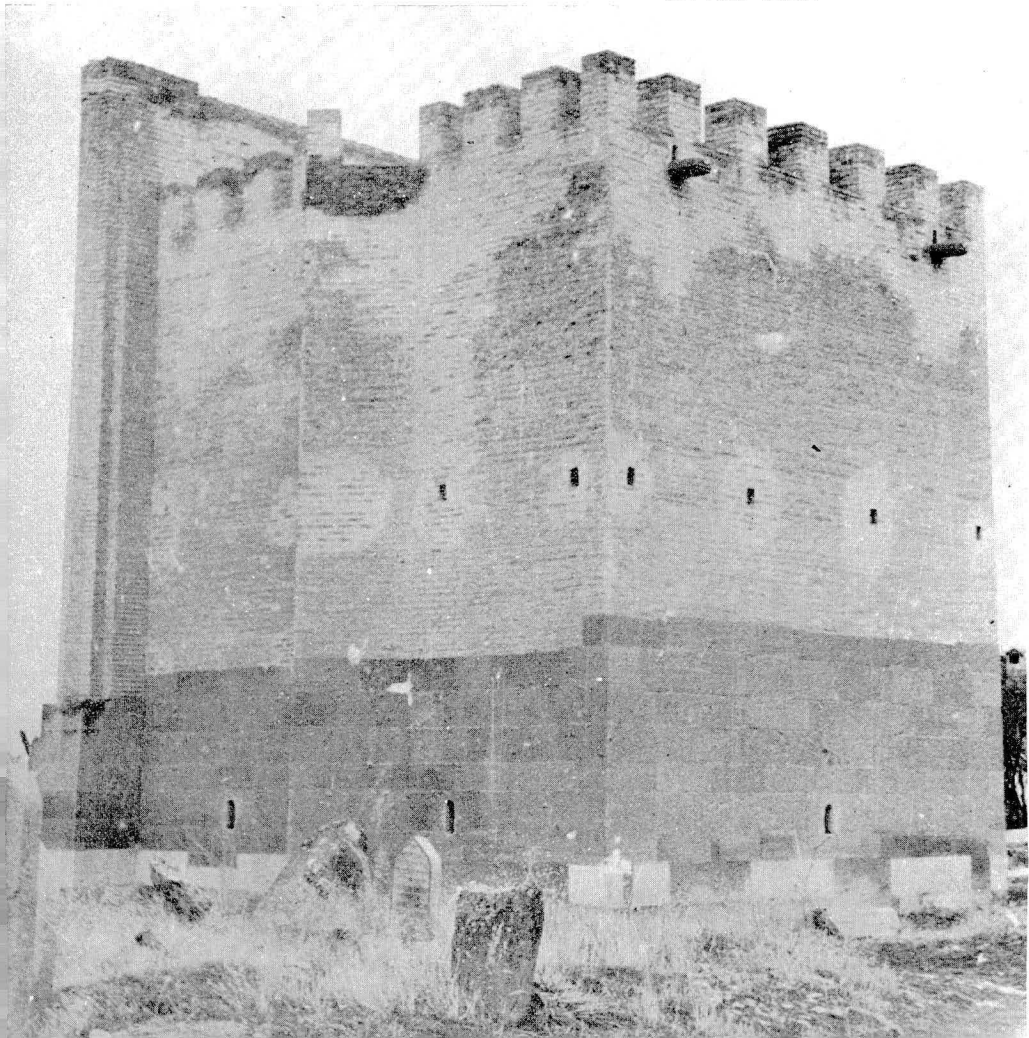

Resim 16. Konya — Gömeç Hatun Türbesi, onarımdan önce çekilmiş eski bir resim

Konya — Gömeç Hatun Türbe, an old photograph taken before the restoration

*Resim 17. Konya — Gömeç Hatun Türbesi, onarımdan sonra.
Konya — Gömeç Hatun Türbe, after the restoration.*

*Resim 18. Konya — Gömeç Hatun Türbesi, arkadan görünüşü.
Konya — Gömeç Hatun Türbe, rear view.*

*Resim 19. Konya — Gömeç Hatun Türbesi,
köşe sütunları ve üstte çini kalıntı-
ları.*

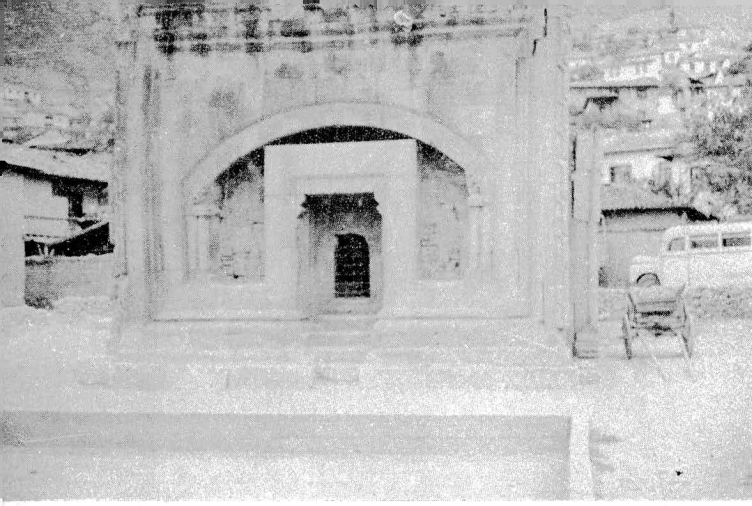
*Konya — Gömeç Hatun Türbe,
corner columns and remains of mo-
saic tiles.*

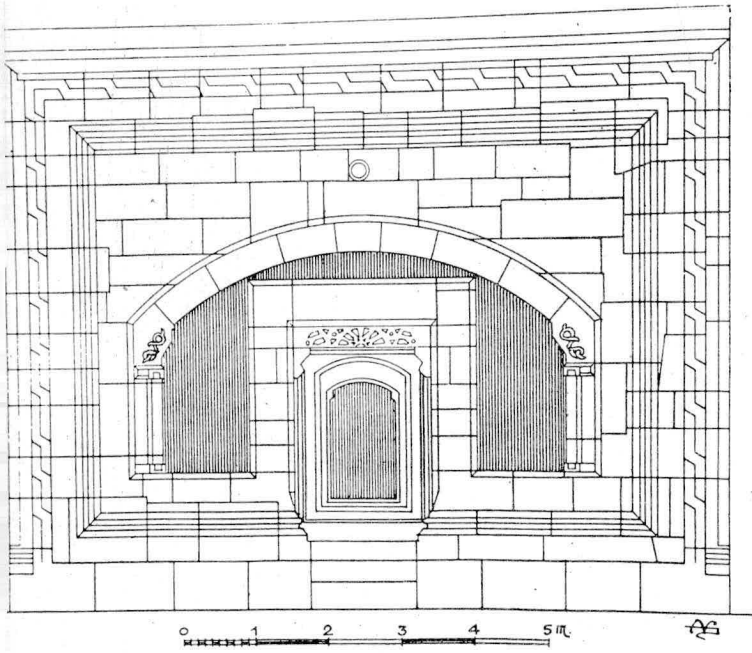
*Resim 20. Niğde — Beylerbeyi Türbesinin yıkılmadan önceki durumu
(A. Gabriel'den).*

*Niğde — Situation of Beylerbeyi Türbe before it was
destructured (from A. Gabriel).*

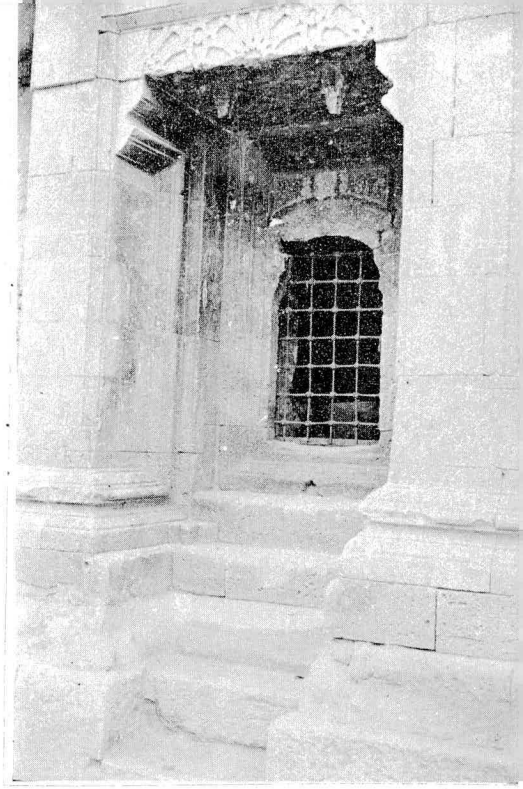
Resim 21. Amasya —
Sultan Mesut Türbesi,
önden görünüş.
Amasya — Sultan Me-
sut Türbe, front view.

Resim 21 a. Amasya —
Sultan Mesut Türbesi,
önden görünüş (A.
Gabriel'den).
Amasya — Sultan Me-
sut Türbe, front view
(by A. Gabriel).

Resim 22. Amasya —
Sultan Mesut Türbesi,
genel görünüş.
Amasya — Sultan Me-
sut Türbe, general view.

Resim 23. Amasya — Sultan Mesut Türbesi, ön cepheden bir detay.
Amasya — Sultan Mesut Türbe,
a detail from the front view.

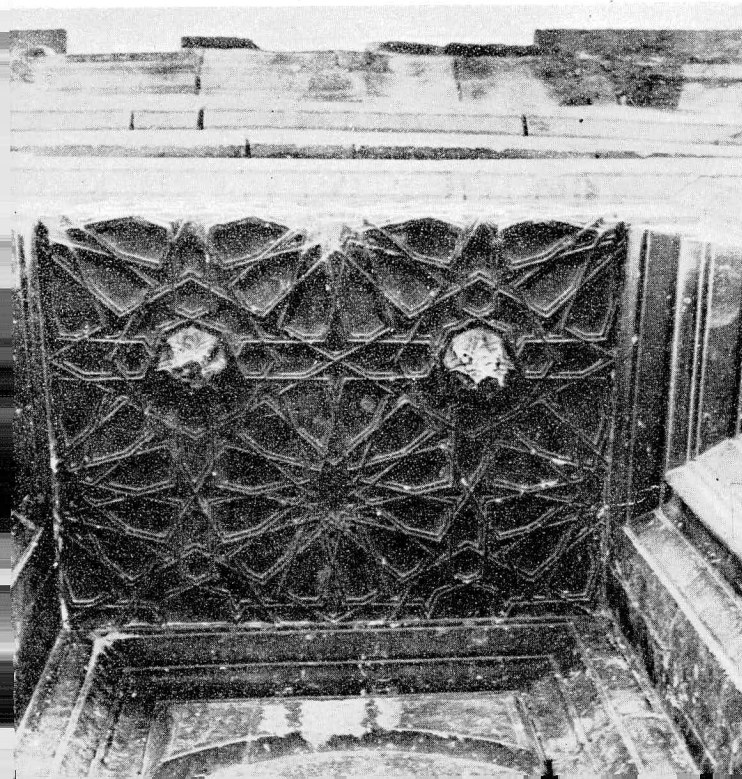
Resim 24. Amasya — Sultan Mesut Türbesi.
Amasya — Sultan Mesut Türbe,
door.

Resim 25. Amasya — Sultan Mesut Türbesi, yan cephe.
Amasya — Sultan Mesut Türbe, side view.

*Resim 26. Amasya — Sultan Mesut Türbesi, yan cepheden detay.
Amasya — Sultan Mesut Türbe, detail from side view.*

*Resim 27. Amasya — Sultan Mesut Türbesi, kapı süslemesi.
Amasya — Sultan Mesut Türbe, door decoration.*

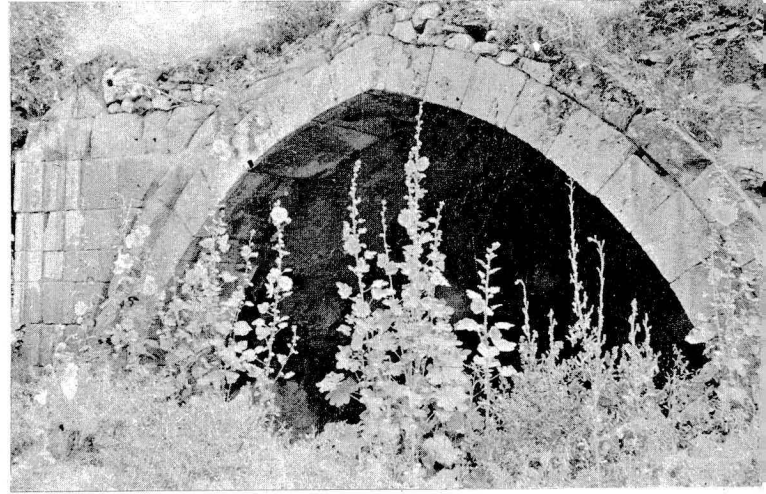
Resim 28. Amasya —
Kadılar Türbesi, genel
görünüŖ.

Amasya — Kadılar Tür-
be, general view.

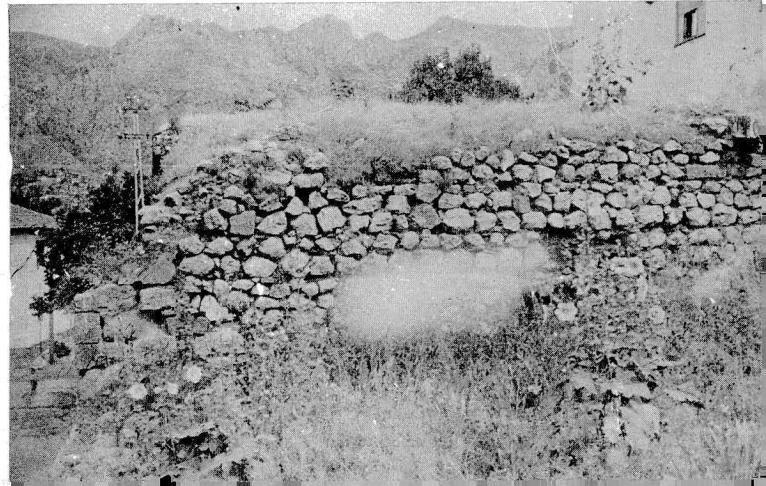
Resim 29. Amasya —
Kadılar Türbesi, ön cep-
he.

Amasya — Kadılar Tür-
be, front view.

Resim 30. Amasya —
Kadılar Türbesi, yan
cephe.

Amasya — Kadılar Tür-
be, side view

*Resim 31. Amasya Kadılar Türbesi, içten görünüşü.
Amasya — Kadılar Türbe, interior.*

*Resim 32. Amasya — Kadılar Türbesi kemer
Amasya — Kadılar Türbe arch.*

Resim 33. Amasya — Kadılar Türbesi,
içindeki mezar taşları.
Amasya — Kadılar Türbe,
tomb stones from the inside.

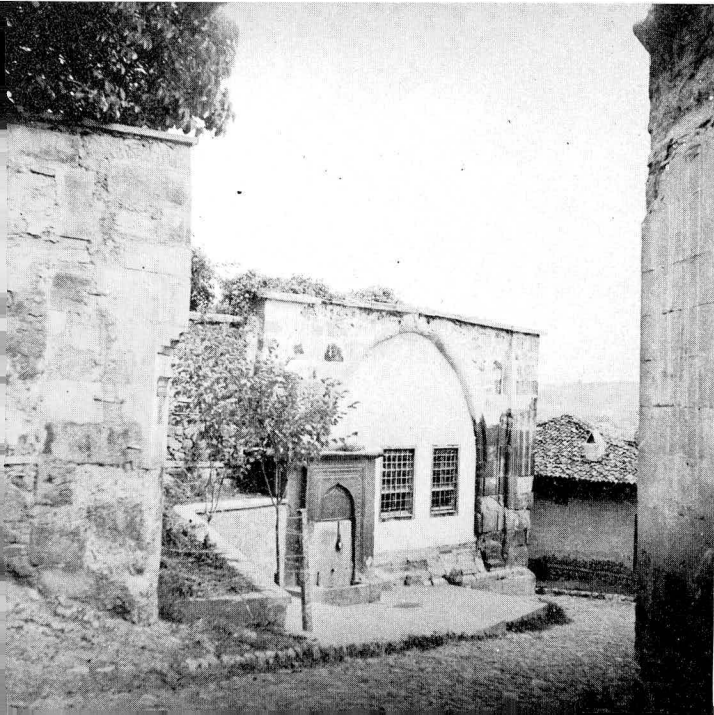
Resim 34. Amasya — Şadgeldi Paşa Tür-
besi, genel görünüş.
Amasya — Şadgeldi Paşa
Türbe, general view.

*Resim 35. Amasya — Şadgeldi Paşa Türbesi, bitişiğindeki çeşme.
Amasya — Şadgeldi Paşa Türbe, adjacent fountain.*

*Resim 36. Kastamonu — Atabey Türbesi, genel görünüş.
Kastamonu — Atabey Türbe , general view.*

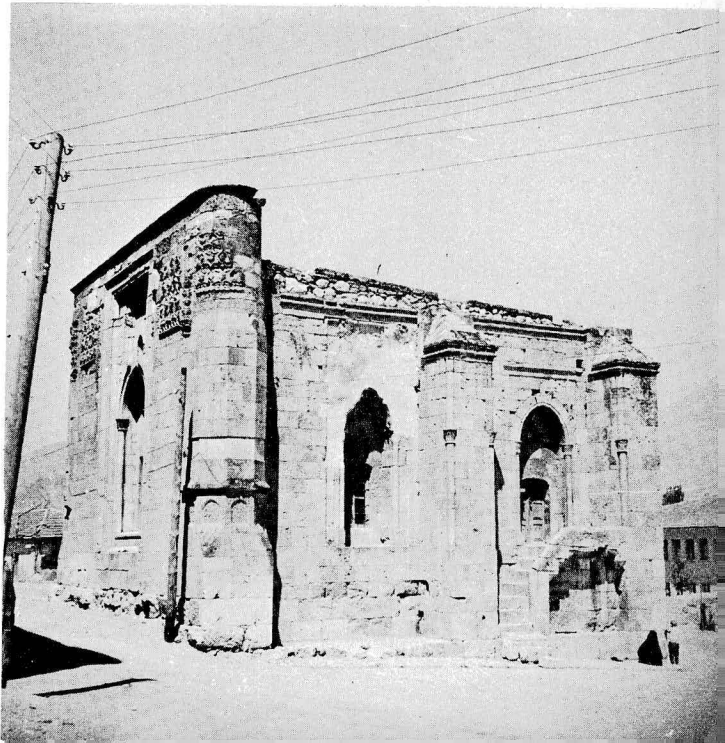
Resim 37. Eski Pertek —
Kimliği belli olmayan yapı-
nın genel görünüşü
(ODTÜ yayınları).

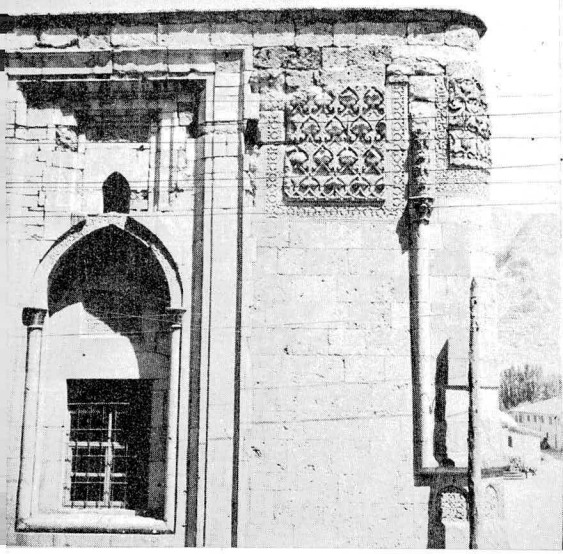
Eski Pertek — General
view of the unknown buil-
ding (METU publication).

Resim 38. Amasya — Tu-
rumtay Türbesi, genel gö-
rünüş.

Amasya — Turumtay Tür-
be, general view.

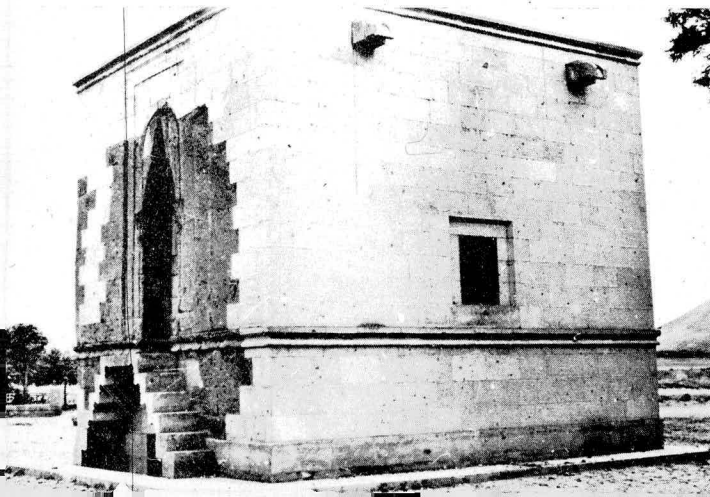
Resim 39. Amasya — Turumtay Türbesi, pencere ve kapı süsleri.

Amasya — Turumtay Türbe, window and door decoration.

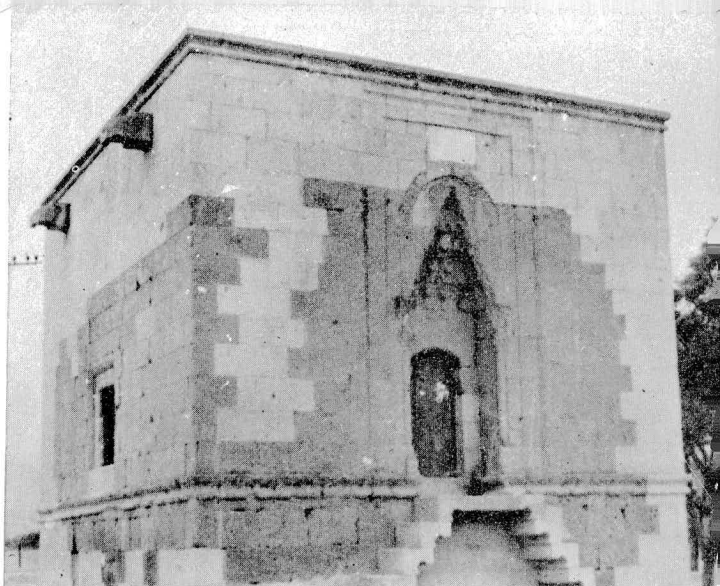
Resim 40. Amasya — Turumtay Türbesi, merdiven kısmı

Amasya — Turumtay Türbe, stairway.

Resim 41. Kayseri — Emir Ali Türbesi, genel görünüş.
Kayseri — Emir Ali Türbe, general view.

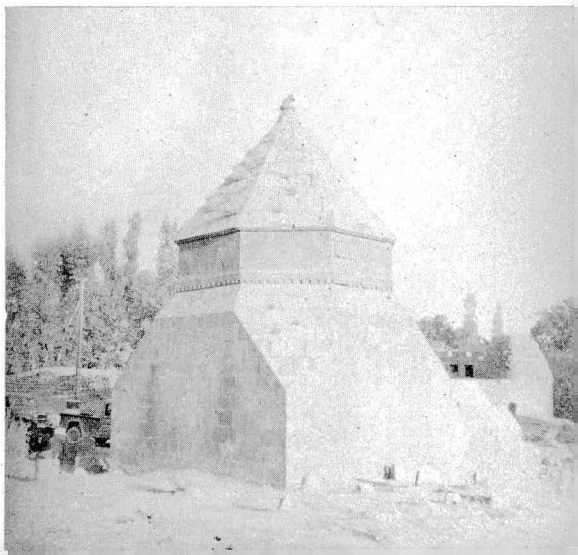
*Resim 42. Kayseri — Emir
Ali Türbesi, ön cephesi.
Kayseri — Emir Ali Türbe,
front view.*

*Resim 43. Ablat — Emir Ali Türbesi,
ön cephesi.
Ablat — Emir Ali Türbe,
front view.*

*Resim 44. Ablat — Emir Ali Türbesi,
arka cephesi.
Ablat — Emir Ali Türbe,
rear view.*

*Resim 45. Ablat —
Emir Ali Türbesi, yan
yan cephesi.*

*Ablat — Emir Ali
Türbe, side view.*

*Resim 46. Eski Çine
— Ahi Bayram Tür-
besi, genel görünüşü.
Eski Çine — Ahi
Bayram Türbe, gene-
ral view.*